

Český les

PŘÍRODA A HISTORIE

21/2022

MAPA PRÍŠPĚVKŮ

HISTORIE

	MOTTO	4
1	SYNAGOGY V ČESKÉM LESE – NOVÉ SEDLIŠTĚ Václav Fred Chvátal	6
2	120 LET OD OTEVŘENÍ JEDNÉ Z PRVNÍCH CYKLOSTEZEK V ČESKÝCH ZEMÍCH Jiří Motýl	12
3	ZE ŽIVOTA ZANIKLÝCH VSÍ ČESKÉHO LESA V. – PAVLŮV STUDENEC Jan Edl	16
4	KAMENNÉ KŘÍŽE OBJEVENÉ NA TACHOVSKU V LETECH 2018–2022 Zdeněk Procházka	31
	ZMĚNY KRAJINY ČESKÉHO LESA OD 50. LET 20. STOLETÍ Tomáš Janík, Vladimír Zýka a Barbora Lachová	37

PŘÍRODA

5	BEDLOVNICE ZLATÁ ROSTE V ČESKÉM LESE Luboš Zelený	42
6	NOVÉ CHRÁNĚNÉ ÚZEMÍ V ČESKÉM LESE: PŘÍRODNÍ REZERVACE STRÁNĚ HAMERSKÉHO POTOKA Petr Mudra	45
7	O HNĚDÁSCÍCH ANEB JAK JE TO S HNĚDÁSKEM PODUNAJSKÝM <i>MELITAEA BRITOMARTIS</i> A JAK HO ROZEZNAT? Zdenek Faltýnek Fric a Pavel Vrba	50
8	STŘEVLÍK MENETRIESŮV – NOVĚ OBJEVENÝ OBYVATEL RAŠELINIŠŤ ČESKÉHO LESA Zdeněk Papoušek	55
9	PŘÍBĚHY RYSŮ Z ČESKÉHO LESA Tereza Mináriková	62
10	PŘÍRODA POD KŘÍDLY CHKO VII. – MIGRACE OBOŽIVELNÍKŮ VE STÍNU AUTOPROVOZU Zuzana Blažková	65
11	NEJEN HÝL RUDÝ: VZÁCNÍ PTÁCI MOKŘADŮ ČESKÉHO LESA Martin Liška	69
12	TIP NA VÝLET: NA KŘÍŽOVÝ KÁMEN A ZPĚT CESTOU PRVNÍCH CYKLISTŮ Milena Prokopová	73
13	DEŠTIVÝ DEN ČESKÉHO LESA NAVŠTÍVILO TĚMĚŘ 500 ÚČASTNÍKŮ	79

Vydává ZO ČSOP Sylva Lunae ve spolupráci s Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR, Regionálním pracovištěm Správa CHKO Český les, nám. Republiky 287, 348 06 Přimda, tel. 951 424 203, e-mail: ceskyles@nature.cz. Redakce: Z. Blažková, V. Kopečková, T. Peckert, M. Prokopová. Grafická úprava a tisk: CHIC DESIGN, s.r.o., Marcel Šík. Vydavatel nese odpovědnost za údaje a názory autorů jednotlivých článků. 80 stran. Vychází nepravidelně. Vydání tohoto čísla podpořil Plzeňský kraj a AOPK ČR.

INFORMACE PRO AUTORY:

Rukopisy zasílejte na adresu AOPK ČR, RP Správa CHKO Český les, nám. Republiky 287, 348 06 Přimda nebo elektronicky na ceskyles@nature.cz. Upřednostňujeme příspěvky s vlastní obrazovou dokumentací, nabízíme možnost digitalizace fotografií, kreseb, nákrusů, negativů i diapositivů (pouze kinofilm 36 mm), případně zhotovení obrazové dokumentace naší fotografickou technikou. Redakce si vyhrazuje právo provádět jednoduché formální úpravy textů.

Uzávěrka pro následující číslo je 31. května 2023.

Památná alej Dubovka v Zapomenutém údolí, foto M. Žižka.

**S VROUCÍ LÁSKOU A POSVÁTNOU ÚCTOU
VZPOMÍNÁM SI DNES NA NĚ... STOJÍ TAM V DALEKÉ
DOMOVINĚ JISTĚ TAK, JAK JSEM JE POSLEDNĚ
SPATŘIL. ŠETŘÍ JICH LIDSKÁ RUKA, ŠETŘÍ
JICH SNAD I ŽIVLOVÉ. BLESK SE JIM VYHÝBÁ,
VICHR JICH NEVVYVRÁTÍ, MRÁZ JICH NESPALUJE,
ČAS LETÍ KOLEM NICH A JICH SE NEDOTÝKÁ,
PROTOŽE JSOU TO STROMY – »ZNAMENANÉ«.**

Jindřich Šimon Baar
Do počtu znamenanych, psáno r. 1904

Kamenná synagoga v Novém Sedlišti
byla vystavěna v roce 1787. Foto Hugo Gold, 1934.

SYNAGOGY V ČESKÉM LESE

Nové Sedliště

Autor: **Václav Fred Chvátal**

MÓDNÍ VLIVY SE ŠÍŘÍ VÝZNAMNÝMI INFORMAČNÍMI KANÁLY, COŽ PLATÍ NEJEN V DOBĚ ELEKTRONICKÉ, ALE PLATILO TO UŽ DÁVNO PŘED NÍ. V 18. STOLETÍ BYLA TAKOVÝM KANÁLEM OBCHODNÍ CESTA VEDOUcí Z BAVOR PŘES ČESKÝ LES DO TACHOVA, KLADRUB A DÁLE DO PRAHY, Tedy V TRASE JEDNÉ Z VĚTVÍ NĚKDEJŠÍ STŘEDOVĚKÉ ZLATÉ STEZKY. MÓDA, KTEROU JEJÍ INFORMAČNÍ TOK PŘINÁŠEL, OVLIVNILA I ARCHITEKTURU A ZANECHALA SVOU STOPU VE SHODNÝCH DETAILECH VÝZDOBY KOSTELŮ PODÉL TĚTO OBCHODNÍ CESTY, Tedy VE STŘÍBŘE, KLADRUBECH, KOZOLUPECH. A NEJEN JICH – OVLIVNILA I STAVBU NOVÉ KAMENNÉ SYNAGOGY V NOVÉM SEDLIŠTI.

Židovská obec je doložena v Novém Sedlišti od konce 17. století a byla jednou z posledních čtyř samostatných židovských obcí (vedle Chodové Plané, Tachova a Stráže), které na Tachovsku zůstaly ještě na konci 19. století poté, co roku 1893 vstoupilo v platnost ministerské nařízení nově upravující jejich územní obvody. Rozsáhlá židovská čtvrť zaujímala centrální část Nového Sedliště severně až severozápadně od Zámecského rybníka. Žádná z jejích budov se však nedochovala do současnosti, na jejím místě je dnes travnatá plocha.

Starou dřevěnou synagogu si novosedlištská židovská obec zřídila nedlouho po svém vzniku. Byla to velmi skromná stavba z prken, do níž se vcházelo přes dům Israele Löba ben Cvi. Jeho dům zakrýval starou synagogu v celé šíři. Dochoval se starý pinchas z Nového Sedliště (souhrnná

evidenční a účetní kniha židovské obce, vázaná v telecí kůži), který k roku 1752 uvádí 54 členů židovské náboženské obce a zmiňuje, že stará synagoga měla 40 míst pro muže a stejný počet míst pro ženy.

V 80. letech 18. století zadala židovská obec stavebnímu mistru Gallusovi zboření staré budovy a stavbu nové synagogy. Mistr Gallus (přestože o něm dnes nic bližšího nevíme) měl v Novém Sedlišti dobré renomé. V roce 1780 zde dokončil barokní přestavbu katolického kostela Nejsvětější Trojice, při níž se snad inspiroval pracemi Dienzenhoferovými (zejména pilastrovou výzdobou přestického kostela).

Nová synagoga byla vystavěna na téměř čtvercovém půdorysu o rozměrech 12×14 metrů, s kamennou přístavbou předsíně s hlavním vchodem a dřevěnou přístavbou se schodištěm na ženskou galerii.

Dvoupodlažní ženská galerie řadí budovu k významnému typu barokních venkovských synagog; stejná je dochována už jen v Bezručicích. Foto Alfred Grotte, 1915.

Dřevěný aron ha-kodeš byl později přenesen do Tachova. Foto Alfred Grotte, 1915.

Strop synagogy měl štukovou výzdobu. Foto Alfred Grotte, 1915.

Sekundárně použité kamenné ostění hlavního vchodu je poslední dochovanou částí synagogy.
Foto V. F. Chvátal.

Ženská galerie byla umístěna při severní stěně, byla dvoupodlažní (přízemí a patro), oddělená od hlavního sálu zdí s bohatou štukovou výzdobou, pilastry a čtyřmi širokými klenutými průhledy (v patře 2,25×1,60 m; v přízemí 2×1,32 m).

Právě charakteristická podoba a uspořádání ženské galerie řadí budovu k jednomu z typů barokních synagog, jichž se však mnoho nedochovalo. Kromě Nového Sedliště stála taková synagoga např. v Bečově nad Teplou (obě zbořeny). Poslední synagogální budova tohoto typu v Čechách je dochována v Bezdruzičích. Kapacita hlavního sálu byla 60 míst, kapacita ženské galerie 44 míst.

Podlaha hlavního modlitebního sálu synagogy bývala po dlouhou dobu umístěna níže než okolní terén, od vchodu se tedy sestupovalo po několika schodech dolů. Zpravidla je to vykládáno jako výraz pokory a odraz slov žalmu „*Z hlubin volám k tobě, Hospodine, vyslyš můj hlas...*“ (Žalm 130:1). Jiné výklady tvrdí, že se tím dosahovalo

Detaily kamenného ostění, kdysi umístěného v nadpraží hlavního vchodu synagogy: kryptogram s Davidovou hvězdou (vlevo) a hebrejský letopočet 5547 (vpravo). Foto V. F. Chvátal.

zvětšení vnitřního prostoru v lokalitách, kde bylo zakázáno stavět vysoké synagogální budovy, nebo že se jednalo o technicky vynucené konstrukční řešení. Tomuto názoru odporují hluboko zapuštěné podlahy vyskytující se i u starobylých vysokých synagog (např. gotická Staronová synagoga v Praze), a jsou popsány i dřevěné synagogy, u nichž byla předsíň několik schodů nad terénem, avšak do hlavního sálu se z ní opět po několika schodech sestupovalo. Stejného řešení bylo použito i u synagogy v Chodové Plané (zbořená v 70. letech 20. století): předsíň zde byla přístupná po náběhu a schodech, hlavní sál však měl podlahu hlouběji, zhruba v úrovni terénu. V Novém Sedlišti byla tato tradice porušena a podlaha hlavního sálu se nacházela nad terénem.

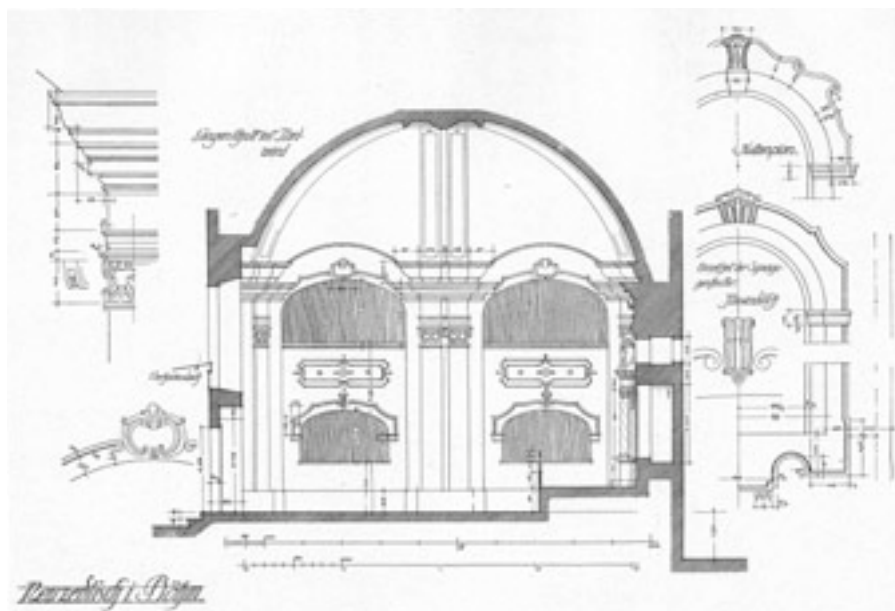
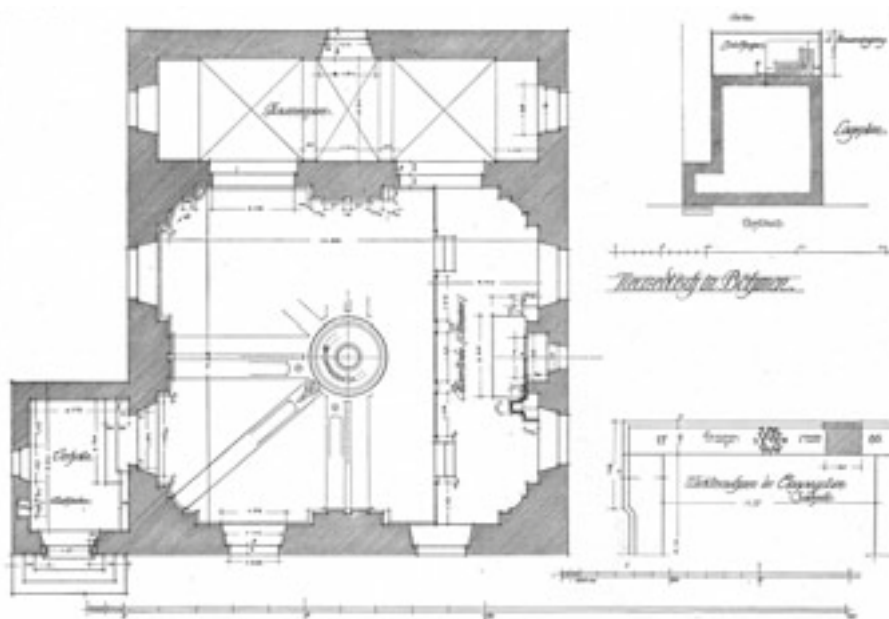
Rok dokončení hlavní stavby byl vytesán do kamenného nadpraží hlavního vchodu. Ten byl zdoben Davidovou hvězdou s hebrejským kryptogramem, hebrejským letopočtem 5547 a občanským letopočtem 1786. Z rozdílu hebrejského a občanského letopočtu můžeme odvodit upřesnění datace: jedná se o podzim 1786, přesně 23. září

až 31. prosince 1786. Zřejmě se však jedná jen o zamýšlené dokončení stavby a kamenné ostění s datací bylo zhotoveno už v předstihu. Podle jiných zdrojů byla totiž stavba synagogy dokončena až v létě 1787 a zřejmě poté ještě doplňována výzdoba a drobné úpravy. Slavnostní bohoslužba se zde konala na židovský Nový rok, v září 1788.

Závěrečné vyúčtování bylo provedeno až v roce 1793. Celková cena stavby byla 3 263 zlatých, včetně kamenických, kovářských a sklenářských prací. Vlastnické právo k budově bylo židovské obci zapsáno v roce 1795.

Bohatou barokní řezbářskou výzdobu měl dřevěný aron ha-kodeš (svatostánek) o šířce téměř 3 metry, přistavěný ke kamennému výklenku ve východní stěně. Bima (řečniště) byla umístěna před svatostánkem a po celé šířce oddělena od sálu bohatě umělecky zdobenou kovovou mříží.

Stejně jako jiné venkovské židovské obce, i novosedlištská obec zaznamenala dramatický pokles členstva a zanikla před 1. světovou válkou. Bohoslužby v synagoze ustaly v roce 1911.

Půdorys synagogy tvořil téměř čtverec o rozměrech 14×12 m. Náčrty Alfred Grotte.

Ženská galerie s detaily štukové výzdoby. Náčrty Alfred Grotte.

Pinchas z Nového Sedliště z roku 1752. Zdroj SOKA Tachov.

Na místě někdejší synagogy a židovské čtvrtě je dnes travnatá plocha. Foto V. F. Chvátal.

Když byla v roce 1914 zrušena samostatná židovská náboženská obec v Novém Sedlišti a její obvod přičleněn k Tachovu, jednalo se o pouhou formalitu. Agendu posledních sedmi novosedlištských židovských rodin už dávno prakticky vyřizoval tachovský rabinát.

Dřevěný aron ha-kodeš a cenná kovová mříž ze synagogy byly také přeneseny do Tachova a použity při výzdobě nové tachovské synagogy, vystavěné v roce 1912. Řezbářská výzdoba aronu byla přitom pozměněna.

Nevyužitá chátrající budova novosedlištské synagogy byla zbořena roku 1918. Protože však byla prodána na stavební materiál, jedna její pozoruhodná a cenná stopa je v Novém Sedlišti dochována dodnes. Je to zmíněný kamenný portál hlavního vchodu s Davidovou hvězdou, kryptogramem a leptopočty, zazděný dnes ve vstupu do chléva u domu čp. 66.

Použitá literatura a prameny:

Alfred Grotte (1915): Deutsche, böhmische und polnische Synagogentypen vom XI. bis Anfang des XIX. Jahrhunderts, Frankfurt a. Main.

Hugo Gold (1934): Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart. Brunn.

Katastrální úřad Tachov, Pozemková kniha k. ú. Nové Sedliště.

Nařízení c. k. ministeria záležitostí duchovních a vyučování č. 39/1893 z. z., kterým se ustanovují a ohraničují obvody israelitských obcí náboženských v království Českém.

SOKA Tachov, OS Tachov, sb. listin k pozemkové knize, 1863, 1873, 1915, 1919.

Zákon č. 57/1890 ř. z., jímž se upravují zevnitřní právní poměry israelitské společnosti náboženské.

120 LET

od otevření jedné z prvních cyklostezek v českých zemích

Autor: **Jiří Motýl**

AČKOLIV HISTORIE CYKLISTIKY V ČESKÝCH ZEMÍCH JE Z HLEDISKA SPORTU A HISTORIE JEDNOTLIVÝCH CYKLISTICKÝCH KLUBŮ OBSTOJNĚ ZMAPOVÁNA, JEN MALÝ DŮRAZ BYL DOPOSUD V BADATELSKÉ ČINNOSTI A INTERPRETACI ARCHIVÁLIÍ KLADEN NA HISTORII CYKLISTIKY JAKO BĚŽNÉHO ZPŮSOBU DOPRAVY A S TÍM SPOJENÝCH TÉMAT, JAKO JE NAPŘÍKLAD VÝSTAVBA CYKLISTICKÉ INFRASTRUKTURY. I TO JE MOŽNÁ JEDEN Z DŮVODŮ, PROČ TÉMA PRVNÍCH CYKLOSTEZEK NA NAŠEM ÚZEMÍ DOPOSUD UNIKALO ŠIRŠÍ POZORNOSTI, PŘITOM SE TÝKÁ I OBLASTI ČESKÉHO LESA. OVŠEM NA ÚVOD JE NUTNÉ PODOTKNOUT, ŽE PRVNÍ CYKLISTICKÉ STEZKY VZNIKALY PŘEDEVŠÍM ZA ÚČELEM REKREAČNÍM, V RÁMCI ROZMACHU CYKLOTURISTIKY, JEJICH DOPRAVNÍ VYUŽITÍ PŘICHÁZELO AŽ ZÁHY.

První cyklistické stezky budované přímo s tímto záměrem lze v českých zemích (a ostatně i v dalších evropských státech té doby) doložit na přelomu 19. a 20. století. Jedna z prvních takto doložených cyklistických stezek na českém území pak vznikla právě na Tachovsku. Je tomu přesně 120 let, kdy byla slavnostně otevřena cyklostezka mezi Hamrem (Waffenhammer) a Lučinou (Sorghhof). Stalo se tak v neděli 1. června 1902.

Nová cyklostezka měla zlepšit cyklistický průjezd a ostatně i průchod pěších turistů na trase mezi Tachovem (Tachau), respektive Světci u Tachova (Heiligen), a právě Lučinou. Odtud mohli cykloturisté již bez problémů dále pokračovat po okresní

silnici směrem k Brance (Galtenhof) nebo navštívit turisticky vyhledávané výše položené lesní oblasti kolem Obory (Thiergarten), kam od Lučiny pokračovala knížecí cesta. Překážkou v rozvoji cykloturistiky z Tachova směrem na západ do hlubin Českého lesa byl právě krátký nesjízdňný úsek cesty v Agláině údolí (Aglaienthal) mezi Hamrem a Lučinou. Zde museli tehdejší cyklisté v zhruba kilometrovém úseku kolo vést po úzké pěšině s řadou kořenů a s kamennými bloky, které znemožňovaly jízdu. Alternativně šlo ještě využívat delší objížďku s nezanedbatelným stoupáním po okresní silnici, což také nepředstavovalo zrovna lákavou alternativu.

Cyklostezka z Hamru do Lučiny vznikla

Společnost na slavnostním otevření cyklostezky u nového dřevěného mostu přes Mži v Hamru. Květinová slavobrána s nápisem „Willkommen“ v pozadí.

Zdroj: „Eröffnung des neuen Radfahrweges: Waffenhammer-Sorghof“, Club-Organ des Österreichischen Touring-Club 6:13 (1902), 6-7.

na vrcholu první vlny zájmu o jízdní kolo, v době, kdy jízdní kolo stále neslo jistý punc exkluzivity a vzhledem ke svým počátečním cenám se těšilo především zájmu bohatších vrstev společnosti. Stezku zbudoval Odbor XXI „Tachov“ Rakouského Touring-klubu (ÖTC, Österreichischer Touring-Club). Tedy cykloturistického klubu, který po spojení s Rakouským autoklubem v roce 1946 dal základ společnému zastřešujícímu klubu ÖAMTC, s jehož aktivitami jakožto největšího rakouského automotoklubu se mohou řidiči při cestách Rakouskem setkávat dodnes. Ale zpět do roku 1902. S nápadem na stavbu cyklostezky ve zmiňovaném úseku přišel okresní hejtman a člen tachovského ÖTC Hans Dudek. Nová stezka byla zbudována z uválcovaného kameniva, měřila na délku 750 metrů a byla 1,5 metru široká. Součástí stezky byl i nový dřevěný most přes Mži v Hamru. Stezka stála 420 tehdejších korun, což v dnešních cenách odpovídá přibližně 82 tisícům korun. 340

korun zaplatila vídeňská centrála ÖTC, 80 korunami přispěl kníže Alfred Windischgrätz, majitel tachovského panství.

Slavnostní otevření cyklostezky bylo velkolepé. Oslavy začaly ve dvě hodiny odpoledne v dvorním podniku tachovské sekce ÖTC, tedy v hotelu U Černých medvědů. Sešla se pestrá společnost. Kromě početných místních přijeli i například zástupci cyklistického klubu z Boru (Haid). Od hotelu se průvod za doprovodu hudby vydal přes náměstí do Agláina údolí, kde zůstal v Hamru za zvuků hudby slavit v restauraci pana Altenödera. V pět hodin program pokračoval slavnostním otevřením stezky. Dorazili jak knížecí úředníci a lesní správci, tak například zástupci obcí Lučina a Mýto (Mauthdorf) a široká sportovní veřejnost.

Stezka své první uživatele vítala květinovou slavobránou s nápisem „Vítejte“ (Willkommen) u nového dřevěného mostu přes Mži. Zde byla pořizena slavnostní fotografie celé společnosti a zazněl slavnostní

Ilustrace titulní stránky dobového periodika cykloturistického klubu ÖTC znázorňuje značení klubem zbudované cyklostezky nadepsané: „Ö.T.C. nur für Radfahrer“. Nevíme, zda se dané značení v praxi skutečně umisťovalo, ani zda bylo součástí cyklostezky Hamr – Lučina.

Zdroj: Club-Organ des Österreichischen Touring-Club 6:4 (1902).

Pozvánka na slavnostní otevření první doložené cyklostezky v českých zemích. Jednalo se o cyklostezku mezi Uherským Ostrohem a Moravským Pískem, z iniciativy tamního odboru ÖTC „Východní Morava“. Otevřena byla 26. 8. 1900.

Zdroj: SOKA Uherské Hradiště, spolkový spis pobočky spolku Österr. Touring-Club v Uherském Ostrohu ve fondu Okresní úřad Uherské Hradiště I, inv. č. 794.

děkovný proslov předsedy tachovské sekce ÖTC Alfreda Wehmayera. Poté se za zvuků trumpet a zvolání „Ať žijí“ vydal dav novou cyklostezku poprvé slavnostně projet a projít. Hudba, tanec a zábava ale nekončily. Slavnosti v Altenöderově hostinci v Hamru pokračovaly i nadále. Otevření stezky se slavilo až do pozdních večerních hodin.

Do míst, kudy tato tachovská stezka vedla, se dnes již bohužel nepodíváme. Velkou

většinu trasy před 120 lety slavnostně otevřené cyklostezky v 70. letech pohltila vodní nádrž Lučina. Nicméně i po 120 letech se touto trasou na kole jezdí. Z Tachova přes Světce až k vodní nádrži Lučina je značena cyklotrasa číslo 2171.

Z dnešního pohledu se jedná o jeden z mála doložených úseků cyklostezek z tohoto období v českých zemích. Ze stezek, o kterých víme, se jedná o druhý nejstarší úsek

na území dnešního Česka. Ta patrně nejstarší byla otevřena o dva roky dříve, 26. 8. 1900, mezi Uherským Ostrohem a Moravským Pískem, z iniciativy tamní sekce ÖTC „Východní Morava“.

Jak uvedl v roce 1903 v rozhovoru v novinách *Neues Wiener Tagblatt* tehdejší prezident rakouského ÖTC Adalbert Bartowski (a jak to bylo obvyklé i v ostatních evropských zemích), hlavním cílem stavby cyklostezek na přelomu 19. a 20. století bylo řešit nesjízdnost běžných cest a silnic pro jízdní kola. Iniciativa a náklady ale ležely na samotných cyklistických klubech, přičemž konstrukce a údržba stezek byly poměrně nákladnou záležitostí. Samotný ÖTC za tímto účelem zřídil dobročinný fond na stavbu cyklostezek, do kterého mohli přispívat i donátoři z řad nečlenů ÖTC, a pořádal na podporu fondu řadu fundraisingových aktivit. Klub se ale musel vyrovnávat každoročně i s ničením stezek kvůli jejich využívání jezdci na koních, vozíky, nebo třeba s následky vandalismu. To vše náklady klubu dále zvyšovalo. Nehledě na to, že z cyklostezek takto financovaných těžili i nečlenové cyklistických klubů.

Jedna z hlavních českojazyčných cyklistických jednot na území monarchie, Česká ústřední jednota velocipedistů (ČÚJV), si

byla těchto obtíží vědoma a – jak její zástupci v časopise *Cyklista* deklarovali – právě z těchto důvodů se rozhodla stavbu vlastních stezek systematicky neiniciovat a spíše tlačit na zodpovědné představitele, aby byl zlepšován stav veřejných cest a silnic tak, aby byly sjízdné i pro cyklisty. V českojazyčných oblastech českých zemí tak byly obdobné cyklostezky na začátku 20. století spíše marginální záležitostí, pokud vůbec vznikaly. Ačkoliv tedy nelze vyloučit, že budou dohledány i další cyklostezky z tohoto období v českých zemích, nebude jich patrně mnoho. Zatím máme jisté náznaky například o cyklostezce v Roudnici nad Labem z roku 1903, ale ty se nepodařilo přímo doložit archivními podklady.

Tento text je součástí výzkumného projektu Historie cyklistické dopravy v českých zemích. Více informací o projektu lze nalézt na webu www.mestemnakole.cz/historie.

Poděkování Mgr. Janu Edlovi ze SOkA Tachov a Mgr. Magdaléně Čoupkové ze SOkA Uherské Hradiště za pomoc s archivními podklady pro tento článek. Mezi hlavní zdroje textu patří periodika: *der Westböhmsche Grenzbotte*, *Neues Wiener Tagblatt*, *Club-Organ des Österreichischen Touring-Club*, časopis *Cyklista* a další archivní podklady a materiály.

ZPRÁVY SPRÁVY

DLOUHODOBÁ SPOLUPRÁCE BYLA SLAVNOSTNĚ STVRZENA

V Domě přírody Českého lesa v Klenci pod Čerchovem byla v dubnu podepsána dohoda mezi AOPK ČR a Plzeňským krajem. Předmětem této dohody je spolupráce v oblasti ochrany životního prostředí, ekologických a vzdělávacích akcí. Za Plzeňský kraj dohodu podepsal náměstek hejtmána Josef Bernard a za AOPK ČR ředitel František Pelc.

Letní idyla v Pavlově Studenci.

Ze života zaniklých vsí Českého lesa V. **PAVLŮV STUDENEC**

Autor: **Jan Edl**

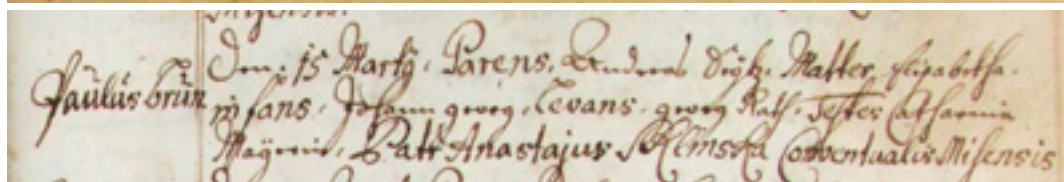
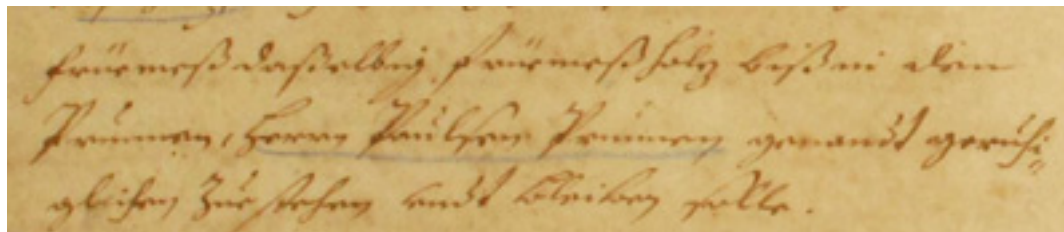
PO ROČNÍ ODMLCE SE OPĚT VRAĆÍME K NAŠEMU CYKLU VĚNOVANĚMU ZANIKLÝM OBCÍM V ČESKÉM LESE A PŘEDSTAVÍME PAVLŮV STUDENEC. TATO OBEĆ JE DO JISTÉ MÍRY SYMBOLEM ZANIKLÝCH OBCÍ NA TACHOVSKU, NEBOŤ BYLA ZE VŠECH NEJVĚTŠÍ, A TO JAK POČTEM OBYVATELSTVA, TAK I ROZLOHOU. JEJÍ KATASTRÁLNÍ ÚZEMÍ DŘÍVE POKRÝVALO OBLAST OD HRANIČNĚ NA SEVERU AŽ PO KATASTRÁLNÍ ÚZEMÍ ČESKÉ VSI, KTERÁ NA JIHU NA ZALESNĚNÝ KATASTR PAVLOVA STUDENCE NAVAZOVALA. NA KATASTRÁLNÍM ÚZEMÍ PAVLOVA STUDENCE LEŽÍ I NEJVYŠŠÍ VRCHOL TACHOVSKÉ ČÁSTI ČESKÉHO LEŠA HAVRAN.

Katastrální území Pavlova Studence mělo dříve značně nepravidelný tvar připomínající hrušku a většina osídlení se nacházela na severu, zatímco jižní, podstatně větší část katastru byla zalesněna a osídlení v této části bylo soustředěno do tří enkláv – Sklářů (Neu-Windischgrätz), Zlatého Potoka (Goldbach) a Ostrůvku (Inselthal). Ani hustěji osídlenou severní část si však nelze představovat jako souvislé osídlení. Vedle největšího Pavlova Studence se zde rovněž nacházela celá řada osad – od severu to byla Hraničná (Hermannsreith), Větrov (Baderwinkel) a Pomezná (Wittichsthal). Mimo to tuto oblast doplňovalo značné množství osamoceně stojících lokalit, které samozřejmě nesly rovněž svá jména. V literatuře někdy bývá k Pavlovu Studenci přiřazována ještě Pavlova Huť (Paulushütte), ale ta pod Pavlův Studenec nenáležela a patřila pod obec Obora. Samotný Pavlův Studenec (Paulusbrunn) dělili místní ještě na severněji položený Přední Pavlův Studenec (Vorder Paulusbrunn) a Zadní Pavlův Studenec (Hinter Paulusbrunn). Toto rozdělení se ovšem oficiálně v lexikonech nepoužívalo a svůj smysl našlo například v oblasti školství, neboť v Pavlově Studenci stávaly dvě školy rozlišené právě takto.

Vzhledem k tomu, že se jednalo o odlehlou lokalitu na státní hranici, vstupuje do dějin později než ostatní osídlení tachovského okresu. První zmínka o pomístním jménu Pavlův Studenec sice pochází již z roku 1548, ale jedná se opravdu pouze o pomístní jméno, nikoliv o označení osídlení. Jméno Paulus pravděpodobně označovalo měšťana z nedalekého Bärnau a několik jeho nositelů je tachovskými urbáři podchyceno. Pokud bychom hledali zmínku o prvním osídlení této lokality, bude to i s ohledem na její roztržitost složitější. První obyvatelé samotného Pavlova Studence se připomínají v osmdesátých letech 17. století. Německý historik Franz Schuster

kladl počátky osídlení do roku 1681, kdy zde měla být postavena panská myslivna či hájovna, která měla sloužit k ochraně této odlehlé části lesů tachovského panství. Prvním obyvatelům měl být panský hajný s příznačným jménem Hans (Johann) Heinrich Waldhauser. První zmínku o osídlení Pavlova Studence pocházející z další literatury (Lanzendörfer, Profous) kladenou do roku 1688 rovněž nelze ověřit, protože pořejevská matrika narozených z let 1644–1760, na kterou se obě práce odvolávají, se do dnešních dnů nedochovala. Je ale jasné, že od osmdesátých let 17. století se do Pavlova Studence pomalu dostával život. To ovšem nebylo milé obyvatelům sousedního Bärnau, kteří mohli do té doby nerušeně těžit v tachovských lesích dřevo a pást dobytek. Při častých pohraničních sporech byli první osadníci nejednou v ohrožení života.

Původně náleželi noví osídlenci do správy pořejevské fary, ale poté co byla v 18. století obnovena fara v Lesné, byli přiřazeni k Lesné. Podle tereziánského katastru pocházejícího z let 1713–1757 se první osadníci živili dřevařstvím a výrobou dřevěného popela. Podle tohoto katastru (údaje pocházejí z roku 1713) bylo v té době v Pavlově Studenci 17 domků, které si jejich majitelé postavili před 20 až 40 lety s povolením vrchnosti v panském lese. Tito obyvatelé rovněž za poplatek využívali i panské pozemky. Součástí vznikající lokality byl také jeden mlynář, který měl v nájmu panský mlýn. Jednalo se nepochybně o mlýn nesusoucí v pozdější době čp. 37, který je zmiňován F. Schusterem již k roku 1697 (mlynářem měl tehdy být Johann Georg Seitz). Je klidně možné, že první dítě narozené v Pavlově Studenci, k němuž se dochoval matriční zápis z roku 1720, Johann Georg Seitz, mohl být z tohoto mlynářského rodu. Oproti Lučině zmiňované v minulém dílu naší série, neměl Pavlův Studenec žádný velký průmyslový provoz, který by celou

První zmínka o místním jménu Pavlův Studenec v urbáři tachovského panství porizněm v roce 1607 (opis listiny z roku 1548).

První narozené dítě z Pavlova Studence zapsané v nejstarší lesenské matrice v roce 1720.

ves mohl profilovat. S ohledem na skutečnost, že ves a její osady ležely uprostřed velkých lesních celků, se však i zde začalo v 18. století prosazovat sklárství. Nejznámější sklárna fungovala v letech 1736–1894 ve Zlatém Potoce, menší sklárny pak v Ostrůvku v letech 1777–1838 a ve Sklářích v letech 1793–1839. Dějiny těchto sklářských provozů popsal podrobně Zdeněk Procházka ve své knize Sklárství v Českém lese na Domažlicku a Tachovsku (Procházka 2003), proto není nutné se jimi více zabývat. Se zakládáním skláren rovněž souvisejí první písemné zmínky o uvedených lokalitách. Z polohy sklářských hutí je zřejmé, že všechny ležely v jižní a méně obydlené části katastrálního území Pavlova Studence, která oplývala lesy. V severní a hustěji obydlené oblasti žádné takto velké průmyslové provozy v té době nebyly. Osídlení je však starší, protože s výjimkou Pomezne vznikly všechny zbývající osady Pavlova Studence okolo roku 1713.

Zatímco u všech osad Pavlova Studence máme jen mlhavé povědomí o tom, kdy vznikly, zcela jiná situace panuje v případě nejmladší osady Pomezne. Prvním

dokladem mapujícím její vznik byl protokol sepsaný v Pavlově Huti (Paulushütte) 30. října 1792, v němž bylo uvedeno, že z Pavlovy Hutě bude nutno vystěhovat domkáře z domů čp. 1–7 (obyvatelům domu čp. 7 se přesídlení nakonec vyhnulo), 9 a 10, protože se vrchnost chystala v Pavlově Huti obnovit sklárnu. Obyvatelé byli vyzváni, aby své domky vrchnosti odstoupili a usídlili se jinde. Vrchnost by jim na oplátku poskytla stavební dříví a přispěla na stavební náklady. S tím obyvatelé výše uvedených domů souhlasili a již 5. listopadu 1792 bylo možné předložit peněžní i hmotný rozpočet, z něhož vyplývalo, že stavba jednoho domu o dvou místnostech a chlévem měla stát 70 zlatých a 72 krejcarů. Ještě na počátku listopadu 1792 bylo s obyvateli dohodnuto, že se přestěhují na místo podél silnice do Bärnau a zároveň již byl nové osadě přidělen i název Wittichsthal. Dne 15. listopadu 1792 bylo vše připraveno a dohodu mezi poddanými mohl jménem knížete Josefa Mikuláše Windischgrätze podepsat Karl Wittich von Streitfeld. I přesto, že domky byly s největší pravděpodobností postaveny s ohledem na počasí až v jarních měsících roku 1793,

Pavlův Studenec na mapě I. vojenského mapování z konce 18. století (bez osad v jižní části).

je možné právě 15. listopad 1792 považovat za den vzniku osady. Samotný hospodářský rada a ředitel tachovského panství Karl Wittich von Streitfeld, po němž byla obec pojmenována, byl dlouholetým úředníkem Josefa Mikuláše Windischgrätze, ale nakonec byl v nemilosti ze služeb Windischgrätzů propuštěn. Jak vypadala severní část Pavlova Studence, je možné zjistit z mapy I. vojenského mapování.

Pro úplnost je nutné poznamenat, že část osad nenesla až do roku 1945 žádný oficiální český název. Konkrétně se jednalo o osady Baderwinkel, Hermannsreith, Inselthal a právě Wittichsthal. České názvy tyto lokality získaly až v roce 1948 a kodifikovány byly mimo jiné vyhláškou ministerstva vnitra publikovanou pod č. 22/1948 Sb. Pro osadu Baderwinkel byl stanoven nový název Větrov, pro Hermannsreith Hraničná, pro

Inselthal Ostrůvek a pro Wittichsthal Pojezdná. Mimo to byla přejmenována i osada Nový Windischgrätz (Neu-Windischgrätz), která sice oficiální český název měla, ale ten se do období po roce 1948 nehodil. Osada tak nově nesla jméno Skláře.

Velkou změnu přinesly mezi roztroušené osady v pohraničních lesích josefínské reformy, i když se to neprojevovalo hned. Jak je všeobecně známo, byly během nich rušeny kláštery a jejich jmění nesloužilo pouze k sanování císařské pokladny. Jmění rušených klášterů se stalo základem Náboženské matice (Religionsfond), která financovala zásadní reformu církevní správy. Jejím základem bylo zhuštění sítě far, což se postupně dotklo i Pavlova Studence. Již předtím, jak bylo výše řečeno, byla obnovena farnost v Lesné, do níž vznikající obec náležela. To se ani s koncem 18. století nezměnilo, i když od roku 1787 započalo v této farnosti vedení samostatných matrik pro jednotlivé osady spadající pod Pavlův Studenec. Ke změně došlo až později, a to konkrétně v roce 1826. Tehdy podal lesenský farář P. Martin Klaus žádost, aby byl k rozlehlé farnosti přidělen výpomocný kněz financovaný právě z peněz Náboženské matice. Jeho žádosti bylo vyhověno a v roce 1827 byl na lesenskou faru jako kaplan přidělen P. Christoph Johann Sieber, rodák z Tachova, kterému tehdy bylo pouhých 25 let. To však byl pouze první krůček. S ohledem na značnou lidnatost odlehlého Pavlova Studence bylo o pět let později rozhodnuto o výstavbě filiálního kostela financovaného z peněz Náboženské matice.

Základní kámen ke stavbě kostela Povýšení svatého Kříže realizované knížecím stavitelem Franzem Jaburkem byl položen 13. září 1834 za účasti mnoha významných hostů. Podle kroniky se měl slavnosti zúčastnit i Alfréd I. Windischgrätz (ten byl ovšem patrně zastoupen některým z úředníků velkostatku) či borský okresní vikář a farář v Brodu nad Tichou P. Josef Felbinger.

Kostel před rekonstrukcí, ještě se starou věží, před rokem 1900.

Kostel a fara v Pavlově Studenci po rekonstrukci kostela, po roce 1902.

Kostel v Pavlově Studenci, zima 1928/1929.

Stavba nového kostela byla zdárně dokončena během dvou let. Díky podrobnému rozpočtu můžeme zjistit, jak stavba probíhala a mnohdy i jednotlivé řemeslníky, kteří se na stavbě podíleli. Rozpočet zachycuje i takové podrobnosti jako jsou mince zakopané při položení základního kamene. Cihly, z nichž byl kostel postaven, pocházely z velkostatkových cihelen v Tachově a Tisové, a i ostatní stavební materiál včetně vápna pocházel z provozů spravovaných velkostatkem. Na stavbě se sice rovněž podíleli místní řemeslníci, ale převážná většina prací byla svěřena řemeslníkům z Tachova. Kolik vlastně stavba kostela stála, není jednoduše určit. Původně bylo na stavbu plzeňským krajským úřadem uvolněno 5 143 zlatých a 29 krejcarů konvenční měny, ale platby byly zároveň účtovány i ve vídeňské měně, která začala platit po státním bankrotu v roce 1811. Původní podrobný rozpočet navíc nebyl konečný, neboť obsahoval

pouze ceny za stavební práce. Poslední položkou v původním rozpočtu bylo proplacení zámečnických prací tachovskému zámečnickovi Franzi Ottovi v roce 1839. Vedle toho je k dispozici protokol z ledna 1838, seznamující s výsledky „výběrového řízení“ na dodavatele vnitřního vybavení v hodnotě 2 598 zlatých 45 krejcarů konvenční měny. Z protokolu lze vyčíst, že zvony pro kostel byly zhotoveny plzeňským Václavem (Wenzelem) Pernerem (o výrobu projevil zájem i zvonář Wenzel Sedlmayer z Plané), oltáře, paramenta a malířské práce zajistil Josef Krieg z Tachova, truhlářské práce byly svěřeny Ferdinandovi Kinastovi z Tachova a kamenické práce Josefu Böhmovi z Hošťky. Nechybí ani položka za výrobu matrik a dalších úředních knih, jejichž zhotovení se ujal Emerich Gäminger z Tachova. Kupodivu nikdo neprojevil zájem o výrobu varhan, takže není zřejmé jaké, popř. zda vůbec byly v novostavbě kostela varhany. V krátké

Schematická mapa katastrálního území Pavlův Studenec.

Pavlův Studenec na speciální mapě II. vojenského mapování, 1842–1852.

době však varhany v kostele instalovány jistě byly, neboť již v roce 1853 byly chebským varhanářem Johannem Müllerem opravovány a znovu se tak dělo v roce 1863 tachovským varhanářem Ferdinandem Helfertem. Mimo kostela byla samozřejmě rovněž vystavěna budova lokálie, resp. pozdější fary. Po dokončení stavby i vnitřního zařízení byl kostel 20. října 1839 borským okresním vikářem a farářem v Brodu nad Tichou P. Josefem Felbingerem, lesenským farářem P. Martinem Klausem a kaplanem P. Christophem Johannem Sieberem slavnostně vysvěcen za účasti mnoha hostů a obyvatel obce. P. Christoph Johann Sieber se stal prvním kaplanem v Pavlově Studenci, byl jen na krátkou dobu, protože z Pavlova Studence odešel již v březnu 1840 a vystřídal ho P. Anton Pobitschka z dnes již zaniklé obce

Oleška v Doupovských horách. Práce v kostele však samozřejmě neskončily vysvěcením. Například v roce 1841 významný malíř Maurus Fuchs z blízkého Tirschenreuthu namaloval pro kostel křížovou cestu. V letech 1901–1902 proběhla rozsáhlá renovace kostela, v rámci které kostel získal charakteristickou špičatou věž, kterou můžeme vidět na většině fotografií a pohlednic z Pavlova Studence.

Za pátého kněze v Pavlově Studenci P. Karla Otta bylo dokončeno církevní osamostatnění Pavlova Studence, když byla v roce 1857 dosavadní lokálie povýšena na farnost. Do její správy patřila severní část osad Pavlova Studence, tedy Hraničná, Větrov a Pomezná, Pavlův Studenec a osada Pavlova Huť, která však obecní samosprávu

náležela pod Oboru. Na jihu katastru položené osady, tedy Skláře, Zlatý Potok a Ostrůvek náležely do bližší farnosti v Jedlině zřízené již v roce 1787.

Mimo výstavby kostela bylo nutné zajistit ještě místo důstojného pohřbívání obyvatel obce. Do doby zřízení hřbitova totiž byli obyvatelé Pavlova Studence a jeho osad pohřbíváni na hřbitovech v Lesné a Halži. Ke změně došlo v roce 1842, kdy byl vrchností darován pozemek na zřízení hřbitova v Pavlově Studenci. Na tomto pozemku byla ještě též rok stavitelem Johannem Krausem z Tachova vystavěna márnice a celý hřbitov byl ohraničen zdí. Od počátku zdobil hřbitov kamenný kříž, který byl dílem známého kameníka Georga Böhma ze Studánky. Jako první byla na hřbitově pohřbena Barbara Häubl z Pavlova Studence čp. 80 zemřelá 27. prosince 1842. Zajímavostí je, že hřbitov neležel (a dodnes ani neleží) v tehdy nově vyměřeném katastrálním území Pavlův Studenec, ale nachází se v katastrálním území Branka (v té době Jalový Dvůr).

V době, kdy v novostavbě kostela probíhaly vnitřní práce, tedy v roce 1838 bylo zeměměřiči vyměřeno katastrální území Pavlova Studence, které bylo se svými 3 058 ha

jedním z největších v tachovském okrese. Svým nepravidelným tvarem připomínalo, jak bylo výše řečeno, hrušku a hlavní sídelní část se nacházela v jeho severní části. V roce 1838 byl zároveň vydán příslušný svazek topografie Johanna Gottfrieda Sommera, z něhož se můžeme dozvědět, kolik obyvatel vlastně na katastrálním území Pavlova Studence v té době žilo (Pavlův Studenec – 84 domů, 662 obyvatel; Hraničná a Větrov – 26 domů, 194 obyvatel; Pomezná – 21 omů, 186 obyvatel; Ostrůvek – 6 domů, 40 obyvatel; Zlatý Potok – 19 domů, 261 obyvatel; Skláře – 5 domů, 105 obyvatel). Topografie zachycuje oblast Pavlova Studence ještě v době fungování sklářských hutí, které jsou v ní rovněž zmíněny. Průmyslovým provozům také odpovídá rozmach oblasti i velký počet obyvatel (celkem 1 448). V Pavlově Studenci navíc fungovaly v té době 2 mlýny (další mlýn s pilou byl ještě ve Zlatém Potoce) a na silnici do Bavorska stál celní úřad. Jak vypadala oblast zalidněného Pavlova Studence, je možné vidět na speciální mapě vojenského mapování vzniklé po roce 1842 (viz strana 21).

Po roce 1848 a zrušení vrchnostenské správy se Pavlův Studenec stal samostatnou

Tabulka 1 – Základní přehled o počtu obyvatel a počtu domů (za lomítkem) v letech 1869–1939

	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1930	1939
Pavlův Studenec	1007/87	802/100	813/114	892/130	893/137	846/136	958/166	1523
Hraničná	311/26	150/19	133/21	129/23	125/22	129/23	123/23	
Větrov		68/11	77/10	79/13	111/16	101/18	100/20	
Ostrůvek	63/5	53/5	44/5	32/5	39/5	39/5	36/5	
Pomezná	260/22	193/22	195/23	192/31	181/28	175/28	148/27	
Skláře	209/3	71/4	35/2	26/2	25/2	29/2	8/2	
Zlatý Potok	296/15	202/15	190/14	177/17	79/6	92/6	78/6	
Celkem	2146/158	1539/176	1487/189	1527/221	1453/216	1411/218	1451/249	

← Budova školy v Předním Pavlově Studenci po roce 1902. V pozadí rekonstruovaný kostel a fara.

→ Školní budova ve Zlatém Potoce, okolo roku 1900 (původně sloužila jako obydlí pro sklářské dělníky).

obcí v čele se starostou (prvním starostou byl Georg Benedikt). S ohledem na roztroušenost osídlení bylo pro Pavlův Studenec typické větší množství osad.

Jak je z tabulky 1 patrné, nejvíce obyvatel měla obec při sčítání lidu v roce 1869 a po prudkém propadu v roce 1880 se o deset let později dostal počet obyvatel na úroveň, na které již prakticky stagnoval až do skončení druhé světové války. Značný propad je zjevný zejména v případě odlehklých osad. Co však významně rostlo, byl počet domů v obci, který se v letech 1869–1930 prakticky zdvojnásobil, to se však týkalo zejména samotného Pavlova Studence. V některých osadách se ale počet domů snížil, v osadě Skláře například zůstaly stát pouze dvě hájovny. Raritou je osada Ostrůvek, kde po celé období stálo pouhých pět domů a měnil se pouze počet obyvatel. První obyvatelé hlásící se k české obcovací řeči (od roku 1921 k československé národnosti) se v obci objevili při sčítání lidu v roce 1910, kdy se této příslušnosti přihlásily čtyři osoby ze Zlatého Potoka. Při prvním sčítání v Československé republice provedeném v roce 1921 se k československé národnosti hlásily celkem tři osoby (dvě ve Zlatém Potoce a jedna v Pavlově Studenci). I když se do roku 1930 počet Čechů zvedl na 31 (29 v Pavlově Studenci a dva v Pomezné), vždy tvořili pouze zlomek obyvatelstva obce.

Samotná obec Pavlův Studenec se skládala z mnoha částí osad, a i když některé postupně zanikaly, stále se v roce 1930 skládala z částí Francovy Domky (Franzhäuser), Přední Chalupy (Vorderhäuseln), Na Kopci (Berghäuseln), Na Spálení (Brenntenloh) a Na Šancích (Schanzhäuser).

Vzhledem k odlehlosti místa a roztroušenému osídlení bylo školství v lidnaté obci až do roku 1852 provozováno provizorními učiteli v prozatímních, resp. putovních školách. Ty měly být v Předním a Zadním Pavlově Studenci, Hraničné a Zlatém Potoce. Podle záznamů ve farní kronice zemřel 11. února 1852 ve věku 28 let poslední provizorní učitel v Pavlově Studenci Josef Felbinger a nad školou převzala patronát Náboženská matice. S účinností od 1. srpna 1852 tak pavlovostudenecká škola měla prvního definitivního učitele Johanna Fleisnera. Z textu v kronice není sice zřejmé, které ze dvou škol se tato zpráva týkala, ale nepochybně se jednalo o školu v Předním Pavlově Studenci, kde mělo v té době sídlo rovněž kaplanství a byl zde nový kostel. S povýšením kaplanství na farnost v roce 1857 se ze školy v Předním Pavlově Studenci stala škola farní. Ostatní školy v katastru Pavlova Studence zůstaly i nadále ve svém provizorním postavení.

Situace se změnila po vydání školských zákonů v roce 1868. Stát převzal od církve

Budova školy čp. 90 v Zadním Pavlově Studenci, po roce 1914.

Otisk razítka ředitelství školy v Předním Pavlově Studenci, 1901.

Otisk razítka školy v Zadním Pavlově Studenci, 1910.

řízení školství s výjimkou vyučování náboženství. K tomuto účelu začaly být v roce 1869 zřizovány školní rady na všech úrovních (zemské, okresní a místní) a z farních škol se staly školy obecné (Volksschule). V roce 1871 byla pro obecnou školu v Předním Pavlově Studenci stavitelem Johannem Krausem z Tachova vystavěna nová dřevěná školní budova a z téhož roku je poprvé doloženo složení místní školní rady. V jejím čele stál Johann Kašbeckert zástupce starosty v Pavlově Studenci a členy byli Alois Freundl truhlář ze Zadního Pavlova Studence, Alois Schießler z Hraničné a Weis (jméno není uvedeno) z části Na Šancích. Téhož roku se jako expozitura připojila k Obecné škole v Předním Pavlově Studenci rovněž škola v Hraničné. Ostatní dvě školy, tedy v Zadním Pavlově Studenci a Zlatém Potoku fungovaly patrně i nadále v provizorním postavení, resp. v postavení expozitur. Do roku 1889 se však osamostatnily

a nadále fungovaly jako samostatné obecné školy. Školní obvod (společný pro všechny tři školy) obsahoval všechny osady Pavlova Studence, a navíc část osady Pavlova Huť (obec Obora), samotu Kočičí mlýn (obec Jalový Dvůr) a osadu Nová Knížecí Huť (obec Česká Ves). V roce 1914 školní budova v Předním Pavlově Studenci vyhořela a místo ní byla stavitelem Johannem Brandnerem z Tachova postavena moderní zděná, která nesla čp. 88. Školní budova dokončená v roce 1915 byla posledním domem, který byl v Předním Pavlově Studenci zbořen, její osud se naplnil až v roce 1977.

Mimo německých škol fungovala v Předním Pavlově Studenci rovněž menšinová obecná škola s československým jazykem vyučováním. Ta byla otevřena 1. září 1928 a vyučování probíhalo v jedné z místností německé školy. I přes silnou agitaci proti zřízení menšinové školy vedenou farářem P. Aloisem

Tabulka 2 – Statistika škol

	řídící učitel	ostatní učitelé
Přední Pavluv Studenec		
1877 (2 třídní)	Michael Forster	Georg Eckert
1877 expozitura Hraničná	Franz Kilbert	
1883 (2 třídní)	Michael Forster	Martin Reindl
1883 expozitura Hraničná	Franz Träger	
1889 (2 třídní)	Michael Forster	Karl Schmidhammer, Anna Forster
1889 expozitura Hraničná	Wenzl Emmerling	Antonia Forster
1894 (2 třídní)	Michael Forster	Johann Thomayer, Anna Forster
1889 expozitura Hraničná	Franz Grüner	Antonia Forster
1914 (3 třídní)	Johann Thomayer	Adolf Forster, Josef Träger, Antonie Forster
1914 expozitura Hraničná	Johann Watzka	Franziska Wettinger
1925 (3 třídní)	Georg Müller	Adolf Forster, Josef Träger, Franziska Wettinger
1925 expozitura Hraničná	Franz Wirl	Franziska Wettinger
1933 (3 třídní)	Adolf Forster	Josef Träger, Josef Krieglsteiner, Franziska Wettinger
1933 expozitura Hraničná	Georg Hahn	
1938 (3 třídní)	Josef Träger	Anton Lippmann, Leopold Grüner
1938 expozitura Hraničná	Georg Hahn	
Zadní Pavluv Studenec		
1877	Andreas Garreis	
1883	Wenzel Gröschl	
1889	Markus Gaßner	Anna Forster
1894	Markus Gaßner	Josef Reiß, Antonia Forster
1914 (2 třídní)	Martin Pittner	Johann Häßler, Franziska Wettinger
1925 (2 třídní)	Georg Müller	Georg Hahn
1933 (2 třídní)	Georg Müller	Ludwig Fichtner, Egon Koch
1938 (3 třídní)	Georg Müller	Ludwig Fichtner, Gertrude Grüner
Zlatý Potok		
1877	Ehrenfried Nowak	
1883	Josef Schübl	
1889	Andreas Fischer	Antonia Forster
1894	Ignaz Kieweck	Antonia Forster
1914	Josef Reiß	
1925	Josef Reiß	
1933	Franz Moser	
1938	Johann Lenz	

Žáci české menšinové školy krátce po jejím otevření, 1928.

Plán novostavby školy v Předním Pavlově Studenci, květen 1914.

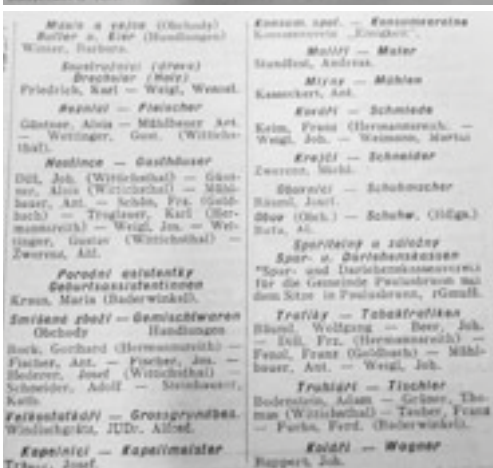
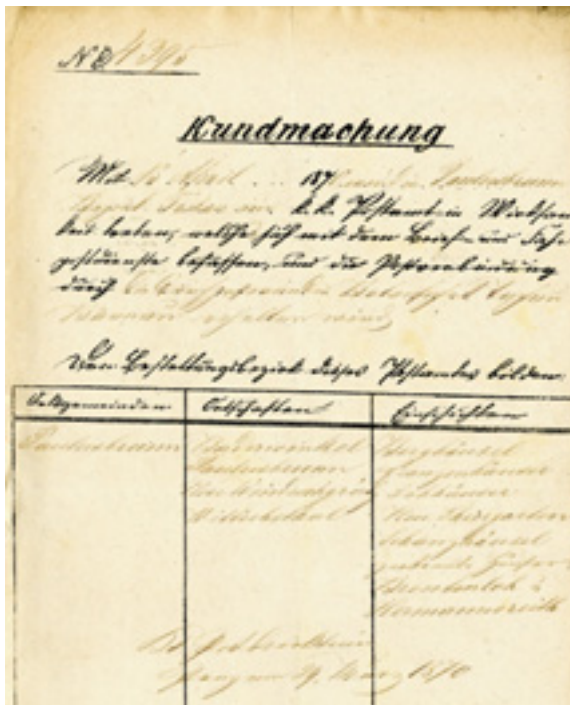
Školní budova čp. 88 v Předním Pavlově Studenci, v popředí památník obětem první světové války, po roce 1924.

Bayerem a německými učiteli, se podařilo prvnímu učiteli Jaroslavovi Špelinovi získat 14 dětí (8 německých a 6 českých) a školu mohl otevřít. Náboženství na škole vyučoval právě farář P. Alois Bayer a po počátečních rozepřích se dokonce uvolil vyučovat ve škole česky. V době otevření menšinové školy byli Češi (dle zápisu učitele v kronice) pouze učitel, příslušníci četnictva a finanční stráž. Škola s malým počtem žáků fungovala v Pavlově Studenci až do konce září 1938, kdy byla zrušena a všichni Češi z Pavlova Studence museli odejít.

Vraťme se však ještě na chvilku do 19. století do období po roce 1869. Období po vydání prosincové ústavy je pro Rakousko-Uhersko dobou budování nových struktur a rozvoje obecně. To se samozřejmě nemohlo vyhnout ani lidnatému Pavlově Studenci ležícímu přímo na strategické hranici s Bavorskem, a který navíc protínala i důležitá silnice do Bärnau. Již v dubnu 1870 byla

v obci zřízena poštovní stanice a prvním poštmistrem v Pavlově Studenci se stal příslušník finanční stráže Andreas Letz. Poštovní úřad sídlil v Pomezí nejprve v čp. 12, od roku 1920 v čp. 15. Finanční stráž fungující na hranici od roku 1843 doplnila v srpnu 1870 nově zřízená četnická stanice určená k udržování pořádku a vnitřní bezpečnosti. Ta fungovala v Pavlově Studenci i po druhé světové válce jako stanice Sboru národní bezpečnosti. Zrušena byla společně se zánikem celé obce po roce 1950. V rámci finanční stráže fungoval na silnici do Bavorska také celní úřad. Ten ztratil svoji funkci v roce 1938 a po krátkém fungování po druhé světové válce byl po roce 1948 definitivně zrušen. Budova celního úřadu byla zbořena v letech 1955–1956.

V souvislosti s blízkostí státní hranice je nutné připomenout, že část obyvatel Pavlova Studence pracovala v knoflíkárnách v nedalekém Bärnau, a to nejen na konci

Vyhlaška o zřízení poštovní stanice v Pavlově Studenci, 24. 3. 1870.

Informace o Pavlově Studenci v Adresáři republiky Československé, 1935.

19. století, kdy toto průmyslové odvětví v Bärnau vzniklo, ale i v období první československé republiky. Každodenní příhraniční styk s Bavorskem byl tedy pro některé obyvatele Pavlova Studence doslova životní nutností. Neznamená to však, že by většina obyvatel odcházela na práci za hranice. Jednak vznikly malé provozy specializující se na výrobky z perleti i v samotném Pavlově Studenci, jednak obyvatele rozlehlé obce živila rovněž práce v lese i zemědělství. Mimo to se v obci nacházeli samozřejmě i příslušníci různých řemesel a obchodníci. V roce 1935 se jednalo mimo jiné o 3 pekaře, 3 rezníky, kteří živnost provozovali spolu s hostinskou živností, 8 hostinců, 6 obchodů se smíšeným zbožím či 6 trafik. Vzhledem k lidnatosti obce i k výhodné poloze

u hranic byla v Pomezné čp. 31 dokonce v roce 1931 otevřena také prodejna obuvi a správkárna firmy Baťa.

Je jasné, že se v takto lidnaté a co do rozlohy velké obci rozvíjel rovněž spolkový život. Nejstarším spolkem byl, jako i v jiných obcích, spolek vojenských veteránů, který v Pavlově Studenci zahájil svoji činnost v roce 1880. Doba po roce 1867 je dobou velkého rozmachu spolkové činnosti, a právě spolky vojenských veteránů byly mezi prvními. To samozřejmě souviselo s relativně nedávnými válkami, které rakouská monarchie se střídavými úspěchy vedla. Jeden z nejdůležitějších spolků – dobrovolný hasičský spolek – vznikl v Pavlově Studenci až v roce 1892. Jako třetí vznikl v roce 1900 k pramalé radosti

Návrh uniformy člena spolku vojenských veteránů v Pavlově Studenci, 1880.

Návrh uniformy člena dobrovolného hasičského spolku v Pavlově Studenci, 1892.

tehdejšího faráře P. Wenzela Wicka pobočný spolek levicově zaměřeného dělnického sdružení Vorwärts (Gewerkschaftsverein Vorwärts) z Tachova, který se měl stavět za práva dělníků. V novém století vznikaly (ale i zanikaly) spolky doslova jako houby po dešti. Již v roce 1902 vznikly hned dva zpěvácké spolky, a ještě do první světové války vznikly v Pavlově Studenci pobočné spolky Svazu Němců (Bund der Germanen) a Německého školského spolku (Deutscher Schulverein) a dva spolky pro podporu chovu hospodářského zvířectva. Po útlumu v období první světové války se spolková činnost opět vzmohla a vznikly další spolky, resp. pobočné spolky. Jako

první to byl v roce 1920 spolek Neptunia zaměřený na organizaci společenského života v obci, po roce 1921 vznikly v obci pobočné spolky Svazu Němců v Čechách (Bund der Deutschen in Böhmen), Německého kulturního spolku (Deutscher Kulturverband) či Německého turnerského spolku (Deutscher Turnvereien). Zajímavostí mohou být místní odbočky spolku Eghalanda Gmoi zaměřeného na uchovávání zvyků a krojů či cyklistického spolku.

Na pomezí mezi spolkem a finančním ústavem stál Spořitelní a záložní spolek (Spar- und Darlehenskassenverein) založený v roce 1902, který byl určen k financování potřeb obyvatel celého Pavlova Studence. V čele

	podzim 1945	12/1945	12/1946	1948	2/1949	1950
Pavlův Studenec	1446	1452	77	213	271	218

Tabulka 3 – Počty obyvatel po 2. světové válce

této instituce sídlící nejprve v Pomezne stál Johann Ziegler a ke dni založení, tj. 14. prosinci 1902, měl spolek 33 členů, mezi nimiž byli nejen všichni větší živnostníci, ale i domkáři či farář P. Wenzel Wick nebo učitelé Michael Forster a Alois Swoboda. Činnost tohoto drobného finančního ústavu byla ukončena po roce 1945.

Konec války nastal pro obyvatele Pavlova Studence první květnový den roku 1945, kdy obec obsadila americká armáda. Válka, v níž položilo život, resp. zůstalo pohřešováno 118 pavlovostudeneckých mužů sice skončila, ale pro německé obyvatelstvo v obci to neznamenal nic dobrého. Po obnovení Československé republiky totiž ztratilo německé obyvatelstvo žijící v obci státní občanství a došlo rovněž k plošné konfiskaci majetku. Odsuny provedené v roce 1946, resp. odchody přes hranice pak obec prakticky vyčistily (což dokládá tabulka 3). Sice započala nová etapa života obce, ale jak se záhy ukázalo, šlo již jen o epilog.

Z tabulky se sice na první pohled zdá, že obec měla naději na alespoň částečnou poválečnou obnovu, ale vzhledem k jejímu umístění na exponované státní hranici to již nebylo možné. V létě 1945 ještě v obci fungoval poslední německý starosta Franz Bitterer, ale již v září 1945 byla jmenována do čela obce místní správní komise pod předsednictvím velitele stanice SNB v Pavlově Studenci Karla Mazance. Do obce se stěhovali zejména reemigranti z Rumunska a Volyně a po roce 1945 byla dokonce znovu otevřena i škola v Předním Pavlově Studenci. Obci však byl po druhé světové válce vyměřen pouze krátký čas a se vznikem železné opony po roce 1948 bylo jasné, že

obec musí být zlikvidována a zbylí obyvatelé vystěhováni. Za symbolický začátek konce Pavlova Studence lze považovat úmrtí posledního pavlovostudeneckého faráře Aloise Bayera, který zemřel 15. února 1948. Tento farář, který sloužil v Pavlově Studenci od roku 1907, tak zůstal se zbytkem svých farníků i se svou obcí až do konce. Jeho pohřeb na hřbitově v Pavlově Studenci byl poslední větší slavnostní akcí před likvidací obce. V průběhu března a dubna 1948 odešla z Pavlova Studence většina německých obyvatel, kteří zde ještě po odsunu zůstali. Zároveň se započalo s demolicemi neobydlených domů a tato akce nabrala na rychlosti po roce 1950. Vyšetřovací arch pro seznam míst vyhotovený pro první poválečné sčítání obyvatelstva uskutečněné v roce 1950 tak přináší soupisy domů, které byly buďto již zbořeny nebo byly k demolici teprve určeny. Část domů sice zabrala Pohraniční stráž, ale i ty byly postupně opouštěny a demolovány. Jako smutné torzo zůstal kostel vyhořelý v roce 1959, z jehož věže si příslušníci Pohraniční stráže vytvořili pozorovatelnu. Tou dobou ovšem Pavlův Studenec zanikl jako obec i oficiálně (1952) a ve stejné době zanikly i osady Hraničná, Skláře a Větrov. Jen krátce poté potkal stejný osud osadu Pomezna a později osadu Zlatý Potok.

Co z velké a lidnaté vsi do dnešních dnů zbylo? Zcela zničit se nepodařilo pavlovostudenecký hřbitov a jako vzpomínka starých časů stojí při silnici do Bärnau tzv. Böttgerův sloup. Tento dnes nově opravený památník připomíná vybudování silnice z Pavlova Studence do Zahájí a nese jméno starosty tachovského okresu dr. Josefa Böttgera, který se z titulu své funkce o tuto

Místní část Na Šancích, vlevo budova celního úřadu čp. 160.

Pohled na Pomeznou, v levé horní části je vidět hřbitov v Pavlově Studenci a v levém dolním rohu je silnice do Pavlova Studence a dále do Zahájí dostavěná v roce 1893.

Osada Ostrůvek, před 1914.

silnici významně zasloužil. Z Pavlova Studence a většiny jeho osad se žádné další viditelné pozůstatky nedochovaly. Nemusíme však končit tak smutně. Jedna z jeho osad se totiž likvidaci vyhnula a zachovala se téměř ve stejné podobě do dnešních dnů. Řeč je o osadě Ostrůvek, která nejen že přežila, ale v současnosti zde panuje čilý stavební ruch a v tomto zapadlém místě má vzniknout

rekreační rezort. Obec Pavlův Studenec, která je, jak již bylo v úvodu řečeno, jakýmsi symbolem zaniklých obcí v severní části Českého lesa je však připomínána i jinak. V letošním roce vydal spolek Via Carolina – Goldene Straße publikaci s komiksy ze života obyvatel Pavlova Studence a chystá také výstavu připomínající tuto velkou obec na hranici.

Použité zdroje:

Lanzendörfer K. (1941): Die Ortsnamen des ehemaligen Bezirkes Tachau, Reichenberg.

Paulusbrunn (1984): Paulusbrunn: Schicksal einer zerstörten deutschen Böhmerwald-Gemeinde, München.

Profous A. a Svoboda J. (1957): Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny, díl IV, S – Ž. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha.

Procházka Z. (2003): Sklářství v Českém lese: místopis skláren, brusíren a leštíren = Glasindustrie im Böhmischem Wald: eine Topographie der Glas-, Schleif- und Polierwerke. Nakladatelství Českého lesa, Domažlice.

Procházka Z. (2021): Putování po zaniklých místech Českého lesa. II., Tachovsko: osudy 45 zaniklých obcí, vsí a samot. Nakladatelství Českého lesa, Domažlice.

Schuster F. (1962): Tachau - Pfraumberger Heimat, Weiden 1962.

Křížový kámen u Chodové Plané
vrácený na původní místo, foto Z. Procházka.

KAMENNÉ KŘÍŽE

objevené na Tachovsku
v letech 2018–2022

Autor: **Zdeněk Procházka**

NA CESTÁCH ČESKOU KRAJINOU SE PŘEDEVŠÍM NA ÚZEMÍ BÝVALÝCH SUDET SETKÁVÁME S TAJEMNÝMI MONOLITY VYTESANÝMI DO TVARŮ KŘÍŽE. MNOZÍ Z TĚCHTO SVĚDKŮ DÁVNO ZAPOMENUTÝCH PŘÍBĚHŮ SE ZACHOVALY JEŠTĚ ZE STŘEDOVĚKU, MLADŠÍ MONOLITY ČASTO DOPLŇUJÍ LETOPOČTY A NÁPISY, Z NICHŽ SE DÁ VYČÍST KDY A Z JAKÉHO DŮVODU BYLY ZŘÍZENY. NĚKTERÉ MĚLY SMÍRČÍ FUNKCI A PODLE STŘEDOVĚKÉHO TRESTNÍHO PRÁVA SLOUŽILY JAKO HMATATELNÝ SVĚDEK SMÍRNÉHO UKONČENÍ SPORU MEZI VRAHEM A POZŮSTALÝMI OBĚTI. VĚTŠINA MONOLITŮ, KTERÉ VYTVÁŘEJÍ TUTO SVĚBYTNOU SKUPINU PAMÁTEK, VŠAK ODPRADÁVNA SLOUŽILA JAKO OZNAČENÍ MÍSTA, KDE SE ODEHRÁLA NĚJAKÁ TRAGICKÁ UDÁLOST A MŮŽEME JE TEDY OZNAČIT JAKO KŘÍŽE PAMĚTNÍ.

Brod nad Tichou v roce 2022, vpravo celkový pohled na zeď s nově nalezeným křížem, v pozadí fara, vlevo detail kamene, foto Z. Procházka.

První vlna zájmu o kamenné kříže proběhla již ve 2. polovině 19. století. V roce 1984 byla při muzeu v Aši založena Společnost pro výzkum kamenných křížů, která se tímto fenoménem zabývá a spravuje i celostátní kartotéku – databázi těchto památek. Objevit v dnes již prozkoumané krajině nové kříže a křížové kameny, které tato kartotéka neobsahuje, je ale stále těžší. Tachovsko s územím Českého lesa patří k těm částem Čech s největším výskytem těchto památek, v současné době tu můžeme evidovat 87 nalezených a 81 z dřívějších dob známých a dosud nenalezených monolitů. Následující text přináší soupis starých kamenných křížů, které byly na Tachovsku nově objeveny v uplynulých čtyřech letech, tedy mezi roky 2018–2022.

Brod nad Tichou

Teprve před nedávnem, tj. na jaře roku 2022 byl při výkopu pro vedení elektrického proudu nalezen přímo v Brodu rozměrný kamenný kříž. Monolit ležel v zemi asi 30 m

od mostu při levé straně cesty, která stoupá ke kostelu. Kříž byl přemístěn do blízkosti nedalekého kostela a přiložen ke kamenné zdi u vstupu na dvůr bývalé fary. Celková výška kříže s poškozenými konci ramen je 125 cm, šíře v ramenech 100 cm a síla 20 cm. U mostu přes Tichou stojí i další drobná kamenná památka – barokní socha sv. Jana Nepomuckého, která byla v roce 2022 restaurována a znovu sestavena v blízkosti místa, na němž se po staletí nacházela.

K. ú. Chodová Planá

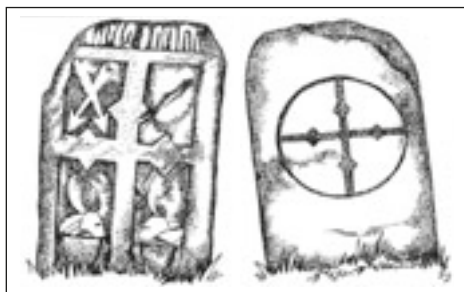
Velice zajímavý křížový kámen s nevšedním reliéfem zmiňovaný často v regionální literatuře stál do roku 1999 při silnici z Plané do Chodové Plané. Jeho stanoviště se nacházelo vpravo od silnice v blízkosti dvou vzrostlých dubů. Kolem roku 1999 zmizel z tohoto místa, a ačkoliv byla jeho ztráta nahlášena policii (monolit byl zapsán jako kulturní památka), trvalo dlouhých 21 let, než byl nalezen. Jeho nové stanoviště objevil člen ašské Společnosti pro výzkum

Křížový kámen od Chodové Plané na stanovišti v Horní Lipině, foto A. Kokorev.

Transfer křížového kamene z Horní Lipiny, foto Z. Procházka.

Křížový kámen u Chodové Plané, reliéfy na přední a zadní straně desky, kresba Z. Procházka

kamenných křížů Alexej Kokorev v desítky kilometrů vzdálené Horní Lipině u Chebu. V říjnu 2021 byl křížový kámen převezen do depozitáře Správy CHKO Slavkovský les v Mariánských Lázních. V květnu 2022 jej členové Společnosti postavili na původním

místě. Přední strana desky je rozdělena křížem s trojhrannými výstupky na čtyři pole. První pole obsahuje zkrížené šipky, druhé je prázdné. Ve spodních polích jsou vytesány dva šlechtické erby s jednoduchými štíty, přílbicemi a blíže nespecifikovanými klenoty, snad křídly nebo rohy. Horní část desky obsahuje zbytky nápisu. Zadní strana je doplněna kruhem s rovnoramenným křížem. Nadzemní výška monolitu je 103 cm, šířka 64 cm a síla 13 cm.

K. ú. Kosov

Dalším křížem, který změnil své stanoviště a byl považován za zničený nebo ztracený, je Eisenhutův kříž, který byl v roce 2005 nalezen při okraji lesa 2 km jižně od Stráže. Již následujícího roku ale zmizel. V roce 2018 se autorovi článku podařilo při dokumentaci mlýnů na Výrovském potoce ztracený kříž nalézt. Jeho současné stanoviště se

Eisenhutův kříž u Dolského mlýna pod Kosovem v roce 2018, foto Z. Procházka.

Zlomek kamenného kříže u Otročina v roce 2022, foto A. Kokorev.

Racov, pohled na vyvrácený kříž v původní poloze, 2018, foto Z. Procházka.

Studánka, kříž zasazený v obci u kaple, 2022, foto Z. Procházka.

nachází v těsné blízkosti Dolského mlýna pod vsí Kosov. Na přední straně kříže je vysekán nápis: „1880 5. Nov. Eisenhut A. God BAUM“. Dle informací vyčtených z matriky zemřelých upomíná na smrt Andrese Eisenhuta, domkáře z Jadruže, čp. 20, který zemřel ve věku 38 let. Jako příčina úmrtí je uvedeno „zabit stromem“. Kříž se dnes nachází na oploceném pozemku.

K. ú. Otročin

V roce 2022 se Alexeji Kokorevovi podařilo při cestě jihovýchodně od Otročina nalézt volně ležící torzo kamenného kříže, o kterém se zmiňuje v knize „Historie Norimberské a Řezenské cesty na území západních Čech“ Jiří Čechura. Z kříže se zachovala jen spodní část s rozšířenou základnou.

K. ú. Racov

V roce 2018 byl jižně od Racova při staré zaniklé úvozové cestě směřující na Vidice nalezen vyvrácený kamenný kříž (místo se dnes nachází v ohrazené oboře pro vysokou zvěř). Jedná se pravděpodobně o kříž označený v ašské kartotéce číslem 1338. Dle badatele Wilhelma stál uvedený kříž při cestě do Vidic a obsahoval letopočet 1788, který je dnes nezřetelný. Smutný příběh k tomuto kříži byl nalezen v racovské matrice zemřelých. Dne 12. května 1788 tu zemřely při závalu hlinišť Marie, dcera Jiřího Francka, sedláka z Racova čp. 27 ve věku 13 let a její švagrová třicetiletá Kateřina, manželka Matouše Francka. Nutno dodat, že v okolí kříže se skutečně nacházejí nerovnosti

Celkový pohled na kříž odhalený v Tachově ve zdi bývalého kostela sv. Wolfganga, současná úprava fasády domu, foto M. Prokopová.

Detail tachovského kříže, foto Z. Procházka.

a prohlubně, které nasvědčují tomu, že se zde v minulosti těžila jílovitá hlína. Žulový kříž má krátká ramena, spodní část je rozšířena. Celková výška dosahuje 100 cm, šíře v ramenou 45 cm a síla monolitu 24 cm.

Studánka

V květnu roku 2022 rozšířil počet kamenných křížů okresu Tachov monolit ve tvaru kruhové stély zasazený ve vsi u kapličky, za níž se rozkládá hřiště. Monolit objevili dělníci při kopání přípojky elektrického proudu ve vzdálenosti asi 10 m od kapličky, u níž je dnes zasazen. Z oválné hlavice stély vystupuje na obou stranách kříž vytesaný ve vysokém reliéfu. Noha kříže je ve spodní části široce rozšířena. Celková výška monolitu dosahuje 75 cm, šířka 46 cm a síla 21 cm.

Tachov

Velký kamenný kříž byl v roce 2018 nalezen v severní zdi bývalého kostela sv. Wolfganga v Tachově. Kostel, který byl v roce 1786

při josefínských reformách zrušen a krátce nato přestavěn na sýpku, stojí v Plzeňské ulici nedaleko tachovské železniční zastávky. V současné době prochází stavba nákladnou rekonstrukcí. Kříž byl objeven po odstranění zvětralé omítky. Monolit, o němž se nezmiňují ani staří němečtí badatelé, byl do zdva sýpky pojat při její výstavbě v letech 1793–1794 a můžeme předpokládat, že na tomto místě stál již od středověku. Nad chodník vystupuje do výšky 95 cm a je pravděpodobné, že jeho celková výška se blíží ke 2 m. Šířka ramen dosahuje 110 cm. V roce 2001 získala fasáda objektu novou omítku, ale neomítaný kamenný kříž je na budově viditelný.

K. ú. Výškov

V roce 2022 byla při odkrývání základů zbořené kapličky, která stávala asi 300 m od křížovatky Výškov – Chodová Planá – Planá ve směru na Planou, objevena kruhová stéla. Křížový kámen s kruhovou

Odhalené zdivo kaple u Výškova v roce 2022, kdy u ní byla nalezena kruhová stéla, foto J. Milota.

Kaple při silnici jižně od Výškova na historické fotografii, foto J. Milota.

Kruhová stéla objevená při vykopávání základů kaple u Výškova, foto J. Sýkora.

hlavicí, na níž je z obou stran vytesán reliéf kříže s rozšířenými rameny, dosahuje šířky 54 cm a síly 25 cm. Odrytá výška je prozatím 53 cm, celková výška monolitu může dosahovat až 1 m. Po úpravě pozemkových vztahů počítá úřad Městysse Chodová Planá s rekonstrukcí kaple a restaurováním kříže, který bude při ní zasazen.

Použitá literatura:

Procházka Z. (2019): Nové nálezy „smírčích křížů“ z Tachovska a Domažlicka 2018–2019, Sborník Společnosti pro výzkum kamenných křížů, AŠ, str. 7–9.

Procházka Z. (2012): Příběhy vepsané do kamene aneb putování za drobnými kamennými památkami Domažlicka a Tachovska, díl I, Nakladatelství Českého lesa, Domažlice, str. 67–68.

● ZPRÁVY SPRÁVY

BAGR V REZERVACI ANEB AŽ ŽIJÍ MASOŽRAVKY

V PR Jezírka u Rozvadova v zarostlém rašelinném jezírku byl bagrem odstraněn travní drn na ploše 450 m². Obnažená, podmáčená půda je ideální pro klíčení a růst ohrožených rosnatek okrouhlostých, masožravek přizpůsobených málo úživnému prostředí, kde je malá konkurence jiných rostlin. Podobný zásah provedený v jiné části rezervace v roce 2014 způsobil tehdy u těchto rostlin nebývalý nárůst početnosti. Opatření bylo financováno MŽP prostřednictvím Programu péče o krajinu realizovaného AOPK ČR.

ZMĚNY KRAJINY

Českého lesa od 50. let 20. století

Autoři: **Tomáš Janík, Vladimír Zýka a Barbora Lachová**

VÝVOJ KRAJINY, JEJÍ VYUŽITÍ ČI STRUKTURA JSOU ZÁSADNÍMI ATRIBUTY, KTERÉ OVLIVŇUJÍ KVALITU PROSTŘEDÍ OKOLO NÁS. KRAJINA JE PROSTOREM PRO ŽIVOT NEJEN LIDÍ, ALE TAKÉ CELÉ PALETY RŮZNÝCH ORGANISMŮ. DYNAMIKA ZMĚN PAK ROZHODUJE, ZDA SE STANE DANÝ VÝSEK PROSTORU VHDNĚJŠÍM ČI MĚNĚ VHDNÝM PRO SVÉ OBYVATELE A ZDA BUDE SCHOPEN NAPLNĚVAT FUNKCE, KTERÉ OD NĚJ OČEKÁVÁME. PROTO SE VĚNUJEME ZMĚNÁM KRAJINY VE VŠECH CHRÁNĚNÝCH KRAJINNÝCH OBLASTECH VČETNĚ ČESKÉHO LESA, KDE ANALYZUJEME KRAJINNÝ POKRYV A ANTROPOGENNÍ STRUKTURY V OBDOBÍ POSLEDNÍCH 70 LET.

Chráněná území patří mezi exponovaný prostor, kde se střetává více pohledů na jejich využití. V první řadě jde o ochranu přírody, zároveň ale nelze pominout zájmy obcí o jejich rozvoj a hospodářské zájmy zde působících subjektů. Správa takového území může činit adekvátní rozhodnutí pouze v případě, bude-li disponovat nezbytnými informacemi, proto na základě poptávky Ministerstva životního prostředí zpracováváme ve Výzkumném ústavu Silva Taroucy právě takové sady dat a analýz.

Hlavní cíl projektu spočíval ve zhodnocení změn krajinného pokryvu a antropogenního tlaku pro všechny chráněné krajinné oblasti (CHKO) a národní parky (NP) včetně Českého lesa. Data byla pořízena za čtyři časové horizonty: 50. léta 20. století (kolektivizace zemědělství, poválečné vysídlení oblastí, vyhlášení prvních velkoplošných chráněných území), okolo roku 1990

(změna ekonomického a politického režimu z centrálně plánovaného hospodářství a komunismu na tržní hospodářství a demokracii, nový zákon o ochraně přírody a krajiny č. 114/1992 Sb.), mezi lety 2002 až 2006 (vstup do Evropské unie) a současnost (mezi roky 2016 a 2020, pro Český les šlo o roky 2018 až 2020). Dále v článku a přílohách budeme tyto časové horizonty nazývat 1950 (50. léta), 1990, 2006 a 2019 (2020). Za tyto časové horizonty byly připraveny digitalizaci z topografických a základních map a leteckých snímků datové sady krajinného pokryvu (s nejmenší mapovanou jednotkou 0,8 ha a devíti kategoriemi) a antropogenních struktur – silnic, cest, ploch zástavby, rekreace, rekreační liniové infrastruktury (lanové dráhy, vleky atd.) a technické infrastruktury (nadzemní elektrické vedení), přičemž zde jsme plošné struktury mapovali s větší přesností nejmenší

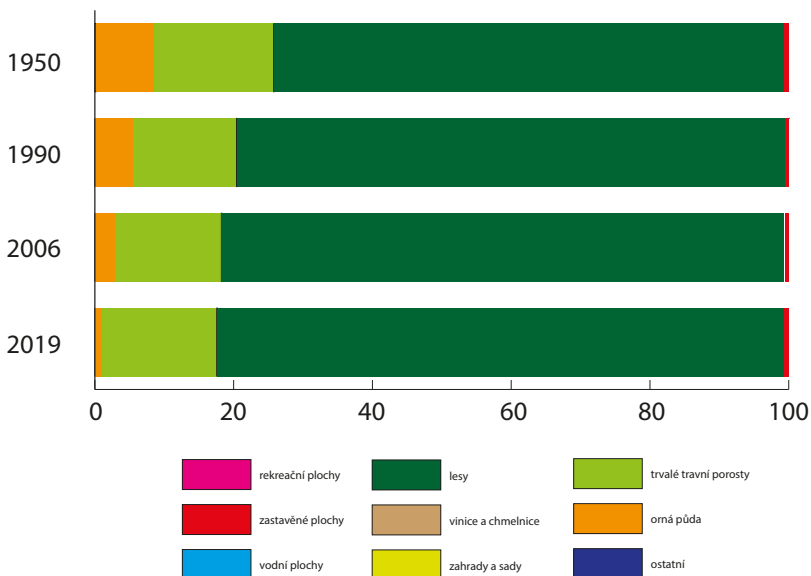
mapované jednotky 0,2 ha. Dalším úkolem bylo sestavení tzv. habitatových modelů, které ukazují potenciální vhodnost prostředí pro vybrané klíčové druhy organismů. Na základě nálezových dat živočišných druhů a tzv. prediktorů, tedy dat, která popisují zásadní charakteristiky prostředí (např. nadmořská výška, úhrn srážek, krajinný pokryv atd.) je možné statistickými metodami určit míru vhodnosti na škále 0 (nejméně vhodné prostředí pro daný druh) až 1 (nejvhodnější prostředí pro daný druh).

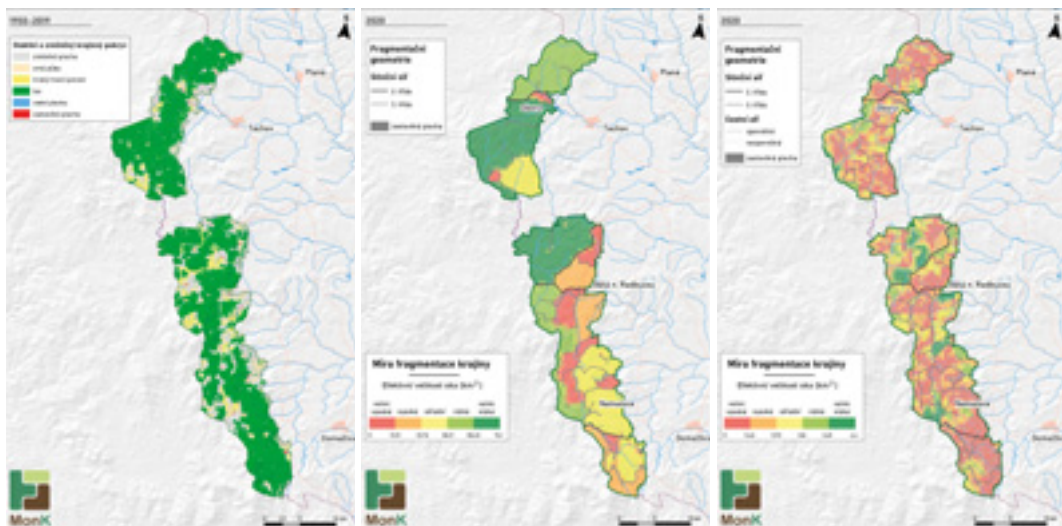
CHKO Český les je co do krajinného pokryvu velmi stabilní – na více než 81 % území je krajinný pokryv nyní stejný jako v 50. letech, z toho je nejvíce zastoupenou kategorií les. Po sledovanou dobu zvýšil svou rozlohu ze 73,4 % na 81,6 % rozlohy CHKO, nejvíce pak hned v prvním období od 50. let do roku 1990. Stabilní zastoupení mezi 14,9 % a 17,2 % měly po celou dobu trvalé travní porosty. Nejprve jejich zastoupení mírně pokleslo, od roku 1990 ale jejich

rozloha znovu mírně narostla. Naopak podíl rozlohy orné půdy setrvalě klesal, z 8,4 % v 50. letech na 1,1 % v současnosti. Český les patří mezi CHKO s nejmenším zastoupením zástavby. To je významnou hodnotou Českého lesa, která by měla být zachována. Po několika desítkách zaniklých vesnic, z nichž bylo po válce odsunuto převážně německého obyvatelstvo, zbyly lučňiny, mnohdy lesem zarůstající, enklávy s vysokou krajinnou hodnotou. Od roku 1990 rozlohy zastavěných ploch narůstaly více, nicméně jejich podíl zůstává ve srovnání s jinými CHKO velmi nízký (viz graf níže).

Pokud bychom se podrobněji podívali na lokalizaci změn, v prvním sledovaném období docházelo ke změnám zejména v okolí zanikajících sídel jako je Pavlův Studenec, Mostek nebo Pleš. Orná půda zde byla zatrávněna a na některých částech dříve otevřené krajiny se rozrostl les. Rozšiřování lesa bylo přítomné také v okolí Žďáru, Jedliny, Přimdy nebo Rybníka. Ve druhém

Vývoj zastoupení kategorií krajinného pokryvu v jednotlivých časových horizontech.

Stabilní a změněné části krajiny z hlediska krajinného pokryvu
(na 81 % území se krajinný pokryv během sledované doby nezměnil).

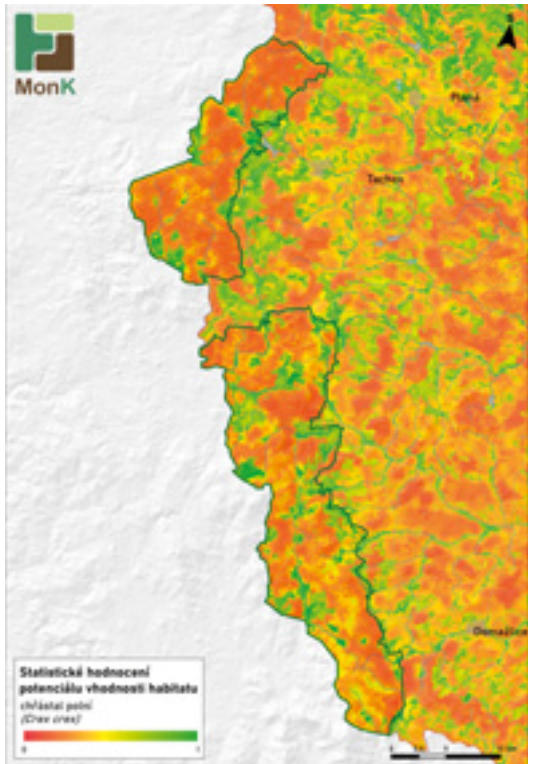
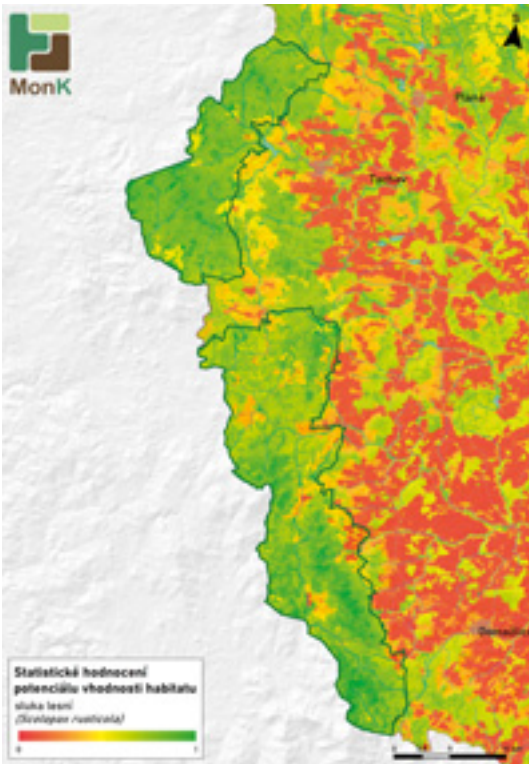
Současná (2020) míra fragmentace krajiny při zohlednění zástavby a silnic (vlevo) a zároveň i cestní sítě (vpravo).

sledovaném období od roku 1990 pokračovalo zatravňování orné půdy, například v okolí Staré Knížecí Huti, Milířů, Železné, Rybníka a Nemanic a také proces rozrůstání lesa na plochách trvalých travních porostů, větší lesní celky vznikly v okolí Železné a Nemanic. V posledním sledovaném období od roku 2006 do roku 2019 dominovalo mezi procesy zatravňování orné půdy, k němuž docházelo například u Halže, Branky, Železné, Bělé nad Radbuzou a Rybníka. Po celou sledovanou dobu les zůstal stabilní ve vyšších polohách podél hlavního hřebene Českého lesa a největší změny se naopak odehrávaly v níže položených částech území s původně otevřenou krajinou a množstvím sídel.

Mezi kategoriemi krajinného pokryvu po celou dobu dominoval les, který svou dominanci postupně navyšoval. Z důvodu vysídlení původních obyvatel, nerentabilita intenzivnějších forem zemědělství

a nastavení zemědělské politiky Evropské unie ubylo orné půdy, stabilní podíl rozlohy zemědělské půdy si udržely jen trvalé travní porosty. Dřívější vesnice obklopené poli a loukami se nyní staly zarůstajícími loukami se specifickým geniem loci. Přes malý plošný rozsah změny se zjednodušila krajinná struktura – mozaika lesů, luk a polí se zredukovala převážně jen na plochy lesa a luk, zároveň poklesl počet krajinných plošek napříč celým územím (z 952 na 679).

Detailnější pohled na antropogenní struktury v CHKO Český les ukázal na jejich relativně malý rozsah. Zastavěná území a rekreační plochy tvoří zanedbatelnou část CHKO, již tak řídká silniční a uliční síť se během celého sledovaného období zkrátila, pouze cestní síť se nepatrně rozrostla. Plošné dopady antropogenních struktur pak hodnotíme v rámci analýz fragmentací krajiny. Pomocí tzv. metody efektivní velikosti oka, kdy výpočet pracuje s pravděpodobností

Ukázka statistického hodnocení potenciálu vhodnosti habitatu pro sluku lesní (vlevo) a chřástala polního (vpravo). Míra vhodnosti je na škále: 0 – nejméně vhodné prostředí pro daný druh, 1 – nejhodnější prostředí pro daný druh.

propojení dvou náhodně umístěných bodů (organismů) v krajině, hodnotíme výslednou míru fragmentace. Do výpočtu vstupuje fragmentační geometrie, tj. sdružení všech antropogenních struktur (zástavba, rekreace, silnice, cesty atd.). Nejprve proběhlo hodnocení míry fragmentace pouze se silnicemi a zástavbou. Výsledek ukázal, že míra fragmentace území je relativně nízká. Nejméně fragmentovanou krajinu lze najít jižně od Obory a severně od Bělé nad Radbuzou. Se zahrnutím cestní sítě se míra fragmentace významně zvýší, a to zejména v okolí sídel. Nejnižší míra fragmentace pak je mezi Nemanicemi a státní hranicí a také mezi Dianou, Novou Vsí a Železnou (viz obr. na str. 39). Co se fragmentace krajiny týče, výrazným jevem je rozdělení CHKO na severní a jižní část dálnicí D5. Ta představuje významnou bariéru v území a je

tudíž nezbytné zachovat její průchodnost např. pomocí migračních objektů při křížení dálnice a Hraničního či Kateřinského potoka a dalšími návaznostmi do obou částí CHKO.

Celkově je Český les z pohledu vývoje krajinného pokryvu stabilním územím, jehož hodnotou je celistvost lesního porostu a zároveň je z krajinného hlediska podstatné zachování otevřených částí krajiny na místech bývalých obcí a v jejich okolí. Význam těchto prostředí lze doložit na příkladu dvou druhů ptáků – sluky lesní *Scolopax rusticola* s významným těžištěm vhodnosti prostředí v zalesněných partiích území a též pro chřástala polního *Crex crex*, který naopak preferuje otevřené části krajiny, což statistické habitatové modely vhodnosti potvrzují (viz obr. nahoře).

Právě ale procesy zarůstání otevřené krajiny lesem, zjednodušení krajinné struktury, nevhodné jednotvárné velkoplošné obhospodařování trvalých travních porostů a zánik tradičních forem zemědělství s sebou nesou výrazné ochuzení bioty o mnoho vzácných organismů. Ochranné zásahy a management v daném území by tudíž měly být koncipovány takovým způsobem, aby se tyto negativní trendy pokud možno omezily, a na nejceňnějších plochách zachovaly hodnotná, druhově bohatá a dnes již dosti vzácná společenstva harmonicky obhospodařovaného bezlesí.

I přes nárůst zástavby v posledních letech patří Český les mezi CHKO méně dotčené antropogenními strukturami, za což vděčí své příhraniční poloze, poválečnému

vysídlení oblasti a následnému vzniku tzv. železné opony s hraničním pásmem.

Poděkování patří Ministerstvu životního prostředí za poskytnutí podpory smlouvy „Biologický výzkum a monitoring na úrovni krajiny ČR – zajištění odborné podpory pro činnost resortu životního prostředí, část – D Změny v krajině a trendy ve vývoji krajiny“. Děkujeme všem dalším spolupracovníkům podílejícím se na projektu, jmenovitě to jsou: Roman Borovec, Anna Lichová, Jiří Stehno, Jaroslav Vojta, Michal Andreas, Marek Havlíček, Kristýna Jiráčková, Tereza Vránová, Jakub Houška a Dušan Romportl.

Všechny výstupy projektu je možné dohledat na webových stránkách: <https://www.monitoringkrajiny.cz/>.

● ZPRÁVY SPRÁVY

ROZMNOŽOVÁNÍ VLKŮ POTVRZENO

Vlci se na území Českého lesa objevili koncem roku 2017. Přišli k nám pravděpodobně ze sousedního Německa, kde žije početná populace. Z podrobnějšího mapování víme, že se v Českém lese v posledních letech pohybují dvě skupiny oddělené dálnicí. Dosud se však nepodařilo prokázat jejich rozmnožování. Teprve letos na jaře video pořízené fotopastí v teritoriu jedné ze smeček zachytilo dvě malá štěňata.

VÝPRAVY ZA HISTORIÍ I PŘÍRODOU ČESKÉHO LESA JSOU STÁLE V KURZU

Desítky zájemců o Český les letos opět v rámci cyklu „Pojďte s námi do přírody“ navštívily s odbornými průvodci několik zajímavých míst. V PP Hvozďanská louka poznávali vzácné rostliny, v Drahotínském lese zase horninu s tajemným názvem hadec. Na česko-bavorské hranici nedaleko zaniklé obce Jedlina se nechali unášet poutavým vyprávěním o historii pohraničí. Vycházky jsou organizovány pod záštitou AOPK ČR a Mezi lesy, z.s.

Bedlovnice zlatá nalezená 12. 10. 2019 pod přehradou Skalka v Chebu, foto M. Tauš.

BEDLOVNICE ZLATÁ

roste v Českém lese

Autor: **Luboš Zelený**

V DRUHÉ POLOVINĚ ZÁŘÍ, PŘESNĚ 23. 9., ROKU 2017 NAŠEL AUTOR ČLÁNKU V PŘÍRODNÍ REZERVACI PŘIMDA NA TACHOVSKU VZÁCNĚ ROSTOUCÍ LUPENATOU HOUBU BEDLOVNICI ZLATOU *PHAEOLEPIOTA AUREA*. PŘESTOŽE BEDLOVNICE NEFIGURUJE V ČERVENÉM SEZNAMU HUB (MAKROMYCETŮ) ČR (HOLEC A BERAN 2006), PATŘÍ MEZI VZÁCNĚJŠÍ PRVKY NAŠÍ MYKOFLÓRY. O VÝJIMEČNOSTI DRUHU SVĚDČÍ I FAKT, ŽE BYLA V ROCE 2003 VYHLÁŠENA ČESKOU MYKOLOGICKOU SPOLEČNOSTÍ JAKO HOUBA ROKU (BUREL A JANDA 2003).

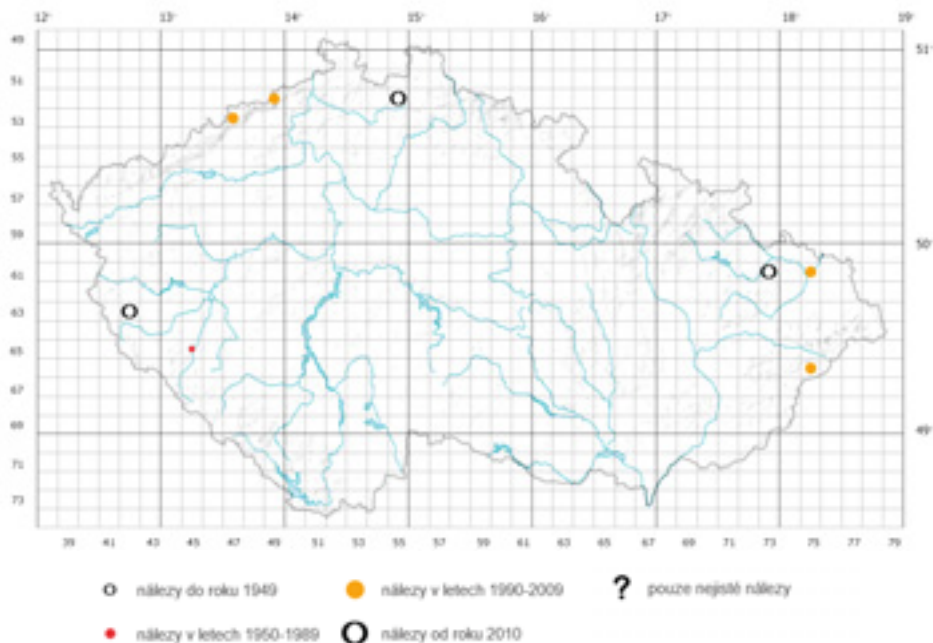

Bedlovnice zlatá, foto P. Souček.

Přestože je dospělá bedlovnice v terénu téměř nezaměnitelná za ostatní druhy hub, v Nálezové databázi ochrany přírody (NDOP) spravované Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR (AOPK ČR) figuruje pouze několik záznamů pro celou ČR. Daleko hojnější je její „výskyt“ v různých internetových fórech a skupinách pomáhajících veřejnosti s určováním hub. Bedlovnice zlatá je jediným zástupcem svého rodu na světě.

Pokud budeme mít štěstí, najdeme bedlovnici zlatou od srpna do listopadu. S oblibou vyhledává místa ovlivněná člověkem a bohatá na dusík, roste v parcích, zahradách, alejích, podél cest, dokonce i na rumišťích

v porostech kopřiv. Na těchto lokalitách se vyskytuje ve skupinách, často vytváří tzv. čarodějné kruhy. Bedlovnice je mykorrhizní houba, s oblibou roste pod listnáči i jehličnany, přesto ji někteří autoři považují za saprotrofní druh (Mikšík 2015). Na první pohled připomíná některé velké bedly (rod *Lepiota*) nebo naopak malé zrnivky rodů *Cystoderma* či *Cystodermella*. Od podobných druhů ji bezpečně poznáme podle skořicově hnědé či zlatožluté barvy klobouku a výrazně blanitého prstenu tvořeného zbytky závoje. Prsten a klobouk jsou pokryty nápadnými zrníčky a vločkami. Krémově zbarvené lupeny jsou zcela volné, oddělené od třeně, na jehož bázi je často patrný bílý

Výskyt bedlovnice zlaté *Phaeolepiota aurea* v ČR podle záznamů v ND OP.
Kartografická prezentace © AOPK ČR, podkladová data © ČÚZK, 2022.

povlak mycelia. Houba je mnohými autory atlasů a mykologických publikací vydávána za jedlou, pro svoji vzácnost by však neměla být konzumována.

V PR Přimda rostlo několik plodnic v hrabance podél lesní cesty vedoucí od vrcholu sjezdovky směrem k informační tabuli poblíž lesní studánky. Plodnice se na lokalitě vyskytovaly i následující týden (29. 9.). Dle dostupných informací se jedná o jediný nález v oblasti Českého lesa, ze západních Čech je bedlovnice dále udávána z Přírodní rezervace Bělč u Švihova (Pyšek 1967). Další doloženou lokalitou v západních Čechách je sportovní areál Krajinka pod přehradou Skalka v Chebu (12. 10. 2019), kde bedlovnice rostla pár metrů od chodníku pod starými listnáči. V rámci celé ČR je známa řada nálezů zejména z Krkonoš a jejich podhůří

(Vrchlabí, Trutnov, Vítkovice), Lužických hor, Jeseníků, ale z i Hostýnských vrchů a Kokořínska či Českých Budějovic (zdroj Facebook). Výskyt bedlovnice se na našem území soustavně nemonitoruje, přesto je vidět, že houba vyhledává spíše výše položené lokality, nejinak je tomu i v případě výskytu v PR Přimda.

Použitá literatura:

- Burel J. a Janda V. (2003): Houba roku 2003: bedlovnice zlatá – *Phaeolepiota aurea*. – Mykologický sborník, Praha, 51–53.
- Holec J. a Beran M. [eds.] (2006): Červený seznam hub (makromycetů) České republiky. – Příroda 24: 1–282.
- Mikšík M. (2015): 1 000 českých a slovenských hub. Svojtka a Co., Praha.
- Pyšek A. (1967): Podzemní mykoflora Bělče u Švihova. – Zpravodaj ŽČ pobočky ČBS, Plzeň, 3: 5–6.

Jaro v nově vyhlášené přírodní rezervaci, foto M. Kašparová.

Nové chráněné území v Českém lese

PŘÍRODNÍ REZERVACE STRÁNĚ HAMERSKÉHO POTOKA

Autor: **Petr Mudra**

Sasanka pryskyřníkovitá, foto P. Mudra.

Český les patří k přírodním oblastem s poměrně bohatou a reprezentativní sítí maloplošných zvláště chráněných území. Na lesním půdním fondu jsou logicky převažujícím prvkem bukové lesy, které jsou vzhledem k přírodním poměrům celé oblasti ústředním klimaxovým společenstvem. Z botanického hlediska můžeme zdejší bučiny rozdělit do dvou kategorií na tzv. kyselé (acidofilní) a květnaté. Zatímco kyselé bučiny se vyvíjejí na minerálně chudých podkladech (typicky žuly, svory, monotónní série rul), květnaté bučiny vyžadují přítomnost úživnějších substrátů, často podpořenou členitým reliéfem. Naprostá většina lesních rezervací v Českém lese byla zřízena k ochraně komplexů kyselých bučin, zachovalé ukázky bučin květnatého

typu jsou nepoměrně vzácnější a v současné době omezeny na pouhá dvě chráněná území. Prvním je Přírodní rezervace Diana v Kateřinské kotlině, druhým je Přírodní rezervace Broumovská bučina na samotném severním okraji chráněné krajinné oblasti (CHKO). Bohužel obě chráněná území jsou z různých důvodů dlouhodobě na nepříznivé vývojové trajektorii. Proto bylo rozhodnuto doplnit stávající síť chráněných území Českého lesa o další ukázkou tohoto vegetačního fenoménu. Potenciálně vhodné porosty, které by splňovaly poměrně přísná kritéria (prostorové a kvalitativní parametry) se v oblasti nacházejí zejména v jihovýchodní části Kateřinské kotliny. Jedním z možných kandidátů je lesní komplex rozprostřený na západních svazích kóty

Pro květnaté bučiny jsou typické jarní koberce kvetoucích bylin, foto P. Mudra.

Korálice trojklanná, foto J. Franc.

571 severozápadně Diany nebo lesní celek na kótě 557 jižně stejnojmenné obce. Druhá zmiňovaná lokalita představuje podle současných poznatků vůbec nejhodnotnější komplex květnatých bučin v Českém lese. Její ochrana je zabezpečována alternativní formou, tzv. smluvní ochranou na základě dohody mezi státním orgánem ochrany přírody a vlastníkem dotčených porostů, jímž jsou Kolowratovy lesy.

V severní části CHKO existuje vegetačně poměrně zajímavý porost v těsné blízkosti stávající PR Broumovská bučina. Jedná se o k jihu obrácený prudký údolní svah nad levým břehem Hamerského potoka, zhruba v úseku mezi Broumovským zámek (dříve označován též jako Neuhausenu) a areálem pstruhových sádek na severozápadním okraji obce Broumov. Území je formováno erozně-denudačním procesem, zvláště pak neutuchající erozní činností Hamerského potoka. Páteří území je nárazový údolní svah, jehož sklon kolísá v závislosti na poloze mezi 15–40°. Ten je pomístně oživen drobnějšími skalními výchozy metabazitů (drobnozrnné a středně zrnité

amfibolity s pyroxenem), jež jsou lokálně doprovázeny menšími plochami sutí. Hornina byla patrně v minulosti na lokalitě dobývána a využívána jako kamenivo vlastníky chodovoplánského panství, hrabaty z Berchem-Neuhaimhausenu. Odtud směrem k severu terén zvolna přechází do ploše vyduté kulminační partie Tišinské vrchoviny s rozsáhlejšími relikty peneplenizovaných povrchů, jež jsou rytmicky přerušovány asymetrickými potočnými systémy. Vertikální členitost území se pohybuje v rozsahu 540–595 m n. m.

Geologicky se území nachází na horninovém rozhraní cordieritických rul žďárského masivu a slaběji metamorfovaných sillimanit-biotitických pararul s cordieritem. Na kontaktní linii obou zón se vzácně vyskytují izolované polohy amfibolitu, muskovit-biotitické žuly a žilného křemene. Mělké výchozy metamorfik pokrývají dvoufázové půdy – rankery (ranker typický a ranker kambický) s ostrůvky nevyvinutých půd (litozemí). Hlubší svahové profily nad úrovní horní hrany údolního svahu charakterizuje výskyt kambizemě typické v komplexu

Hrachor jarní, foto M. Kašparová.

s kambizemí dystrickou, na omezených rozlohách v nivě Hamerského potoka se vyvinuly glejové půdy, zastoupené glejem fluvickým.

Potenciální přirozenou vegetací byly v závislosti na konfiguraci reliéfu buďto sutové lesy (bažankové jaseniny) nebo v menší míře květnaté jedlobučiny s lipami (dnes souborně zahrnovány do široce pojaté jednotky eutrofních bažankových bučin). Nivní polohy podél Hamerského potoka doprovázely potoční ptačincové olšiny. Současný vzhled lesních společenstev je samozřejmě dlouhodobě formován vlivem lesní kultury. Jeho druhové složení je přesto poměrně pestré. K hojně zastoupeným druhům patří buk lesní, javor klen či stanovištně

nepůvodní smrk ztepilý, k méně častým naopak dub letní, habr obecný, jasan ztepilý, jedle bělokorá a třešeň ptačí.

Z floristického hlediska je předmětná lokalita poměrně pěknou ukázkou středoevropské lesní květeny středních poloh. Na druhové skladbě zdejších lesních společenstev, náležejících bezvýhradně jedlobukovému vegetačnímu stupni, participovala, kromě obvyklých přírodních faktorů, též příznivá poloha v blízkosti přirozeného migračního koridoru (Hamerský potok) a pestřejší geologická stavba území, zahrnující též polohy úživnějších bazických hornin. Tím je odůvodněna přítomnost některých druhů s vyššími požadavky na pH půdy a obsah bází. Patrně nejvýznamnějšími příklady těchto

rostlinných druhů jsou hrachor jarní *Lathyrus vernus*, jarmanka větší *Astrantia major*, lilie zlatohlavá *Lilium martagon*, pomněnka lesní *Myosotis sylvatica*, oměj vlčí mor *Aconitum lycoctonum*, ptačinec velkokvětý *Stellaria holostea*, svízel lesní *Galium sylvaticum* či válečka lesní *Brachypodium sylvaticum*. Pro zastoupená lesní společenstva je rovněž příznačný výrazný jarní aspekt, jenž je utvářen bažankou vytrvalou *Mercurialis perennis*, dymnivkou dutou *Corydalis cava*, kyčelnicí cibulkonosnou *Dentaria bulbifera*, pižmovkou mošusovou *Adoxa moschatellina*, plicníkem tmavým *Pulmonaria obscura*, sasankou pryskyřníkovitou *Anemone ranunculoides* a dalšími druhy. Podle Husové (1968), jež se zabývala studiem vegetace na amfibolitových půdách Branžovského hvozdu, je tento fenomén pro daný substrát charakteristický, zvláště na nevyvinutých půdách (rankery) suťových stanovišť. V případě PR Stráně Hamerského potoka jde samozřejmě s ohledem na lokální podmíněnost amfibolitového substrátu o určitou zkratku, analogie s komentovaným jevem je však nesporná. Patrně nejvýznamnějším rostlinným druhem celého území je nenápadná lesní orchidej korálíce trojklanná *Corallorhiza trifida*, jež zde má jednu ze svých ojedinelých lokalit v Českém lese.

Za zajímavý můžeme také označit nález svízelky lysé *Cruciata verna*, jinak karpatského migrantu v květeně ČR, která se dlouhodoběji udržuje v menší populaci u náhonu vedoucího k areálu pstruhových sádek. Jedná se nepochybně o druhotný výskyt, související s lidskou činností, resp. blízkým rybářským provozem. Druh byl v poslední době nalezen na vícero lokalitách v Českém lese (Vysoká, Kamenec u Tří Seker, Přimda, Milíře u Kateřiny, Diana). Nejvíce mikrolokalit je však soustředěno právě v okolí obce Broumov, kde jeho výskyt poprvé zaznamenal Mudra (Mudra 1982).

V celém areálu cca 4,65 ha velikého území byl zjištěn výskyt 156 taxonů cévnatých

rostlin. Navzdory menší rozloze je druhové bohatství lokality srovnatelné s nedalekou PR Broumovská bučina, kde bylo v roce 2006 zjištěno 175 taxonů (Mudra a Mudrová 2006), jejíž rozloha je však více než pětinásobná. Zajímavým poznatkem rovněž je, že mnohé průvodní druhy květnatých bučin mají v současné době lepší existenční podmínky na prezentované lokalitě než v sousední PR Broumovská bučina, což velmi pravděpodobně souvisí s příznivější dynamikou porostu, rozmanitější druhovou skladbou dřevin, podpořenou odchýlnými geofaktory (bazické podloží, orientace k jižnímu kvadrantu aj.).

Použitá literatura:

Husová M. (1968): Synekologická studie lesních společenstev na amfibolitových horninách. Vegetace ČSSR A3, Praha, 1–188 p.

Mudra P. (1982): Floristický průzkum horního toku Hamerského potoka – MS. [Závěr. zpráva; depon. in: Západočeské Muzeum, Plzeň.]

Mudra P. (1983): Floristický průzkum Hamerského potoka mezi Broumovem a Planou v okrese Tachov. Sborník Okresního Muzea, Tachov, 17: 53–60.

Mudra P. (2005): Cévnaté rostliny Českého lesa. – In: Dudák V. [ed.], Český les – příroda, historie, život. Nakladatelství Baset, Praha.

Mudra P. a Mudrová R. (2006): Inventarizační botanický průzkum PR Broumovská bučina. – MS. [Závěr. zpráva; depon. in: AOPK ČR, RP SCHKO Český les, Přimda.]

Sofron J. (1990): Přirozená a polopřirozená rostlinná společenstva Českého lesa. Studie ČSAV, Praha, 1990/17: 1–133.

Vacovský M., Čečil F., Červená A., Čížková D., Hostička M., Pivoňková L. (1992): Inventarizační průzkum PR Broumovská bučina. – MS. [Závěr. zpráva; depon. in: AOPK ČR, RP SCHKO Český les, Přimda.]

Zahradnický J. a Mackovčín P. [eds.] (2004): Plzeňsko a Karlovarsko. – In: Mackovčín P. a Sedláček M. [eds.], Chráněná území ČR, svazek XI. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR a EkoCentrum Brno, Praha.

Hnědásek podunajský *Melitaea britomartis*, foto Z. Blažková.

O HNĚDÁSCÍCH

aneb jak je to s hnědáskem
podunajským *Melitaea britomartis*
a jak ho rozeznat?

Autoři: **Zdenek Faltýnek Fric a Pavel Vrba**

NA PŘELOMU ROKU 2021 A 2022 BYLA ŠIRŠÍ ČESKÁ MOTÝLÁŘSKÁ VEŘEJNOST PŘEKVAPENA ZPRÁVOU O TOM, ŽE SE V ČESKÉM LESE V OKOLÍ JINDŘICHOVY HORY PAVEDLO NALÉZT POPULACI HNĚDÁSKA PODUNAJSKÉHO *MELITAEA BRITOMARTIS* (BLAŽKOVÁ 2022). V ČESKÉ REPUBLICE BYL TENTO HNĚDÁSEK VŽDY SKUTEČNOU MOTÝLÍ RARITOU – DO NEDÁVNÉ DOBY BYL ZNÁM POUZE Z NEJJIŽNĚJŠÍ MORAVY. I ZDE ALE Z MNOHA MÍST USTOUPIL,

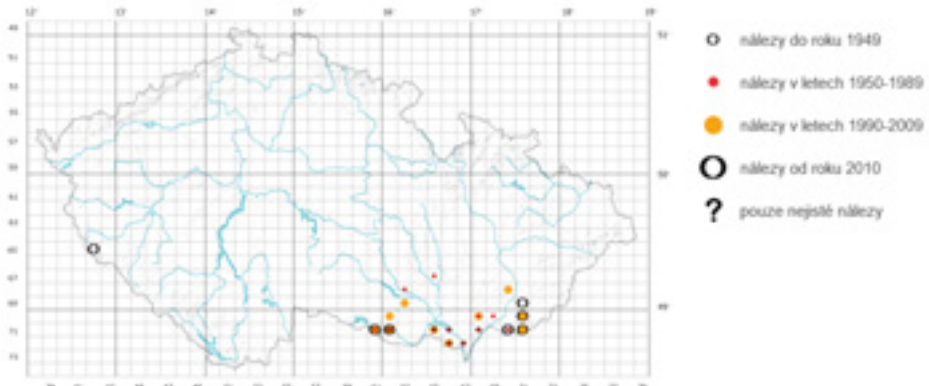
Hlavní oblastí výskytu bylo vždy Podyjí (Vrba a kol. 2020), jednotlivě a nehojně je v současnosti nalézán na Uherskobrodsku a v Bílých Karpatech (viz obrázek níže). Jeho výskyt v České republice souvisí s jeho areálem rozšíření – žije hlavně v kontinentální Asii, na západě se jeho rozšíření rozpadá do drobnějších ostrůvků. Ve střední Evropě zhruba kopíruje povodí Dunaje, jak ostatně naznačuje i jeho české jméno. Je poměrně teplomilným druhem, který se vyhýbá vyšším horským polohám, v nejzápadnější části areálu se dostává do Německa a severozápadní Itálie. V Německu (kde žije hlavně v údolí Dunaje na jihu, ale zasahuje až do středního Německa k pohorí Harz) se v poslední době šíří do chladnějších oblastí (Reinhardt a kol. 2020). V Bavorsku je dlouhodobě znám z okolí Regensburgu (Řezna), asi 30 km od českých hranic, vzhledem k současnému šíření tak není jeho nalezení zase tolik překvapivé. Je otázkou, zda byl masiv Českého lesa pro motýla donedávna bariérou, překonatelnou až v současném teplejším klimatu, nebo zde byl motýl pouze přehlížen.

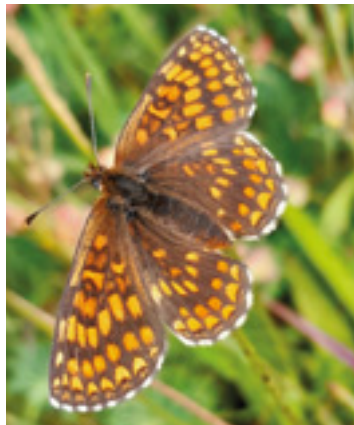
Šíření různých druhů k severu nebo do vyšších poloh není při teplejším klimatu posledních desetiletí nic výjimečného, u motýlů jde často o nápadné druhy, kterých si

všimne i běžný milovník přírody – například otakárek ovocný *Iphiclides podalirius* nebo okáč voňavkový *Brintesia circe*. Méně pohyblivé a na stanoviště náročnější druhy (jako je právě hnědásek podunajský) ale bohužel narážejí na nepřekonatelné bariéry v intenzivní zemědělské krajině tvořené velkými lány polí nebo naopak smrkovými monokulturami. Jejich vhodná stanoviště jsou od sebe vzdálena natolik, že přeletující jedinci zahynou dříve, než je naleznou. Jistě není náhodou, že hnědásek podunajský v současnosti obsazuje nová stanoviště v pestré a členité krajině v Bavorského podhůří Českého lesa, kdežto izolované populace ze stepních ostrůvků na jižní Moravě z velké části vymizely. I zde motýl v současnosti přežil spíše na mírně chladnějších stanovištích. Například v Podyjí nedávno vymizel z desítky let známé, „klasické“ lokality na Havranickém vřesovišti, ale dosud se mu daří na sousedních, mírně chladnějších stanovištích v bývalém vojenském prostoru u Mašovic (Vrba a kol. 2020). Vypadá to tedy, že v intenzivně využívané krajině jižní Moravy motýl nemá k podobným posunům příliš mnoho prostoru.

Hnědásek podunajský byl u Jindřichovy hory nalezen na mírně zarůstajících, vysokostébelnějších částech sušších luk,

Výskyt hnědáška podunajského *Melitaea britomartis* v ČR podle záznamů v ND OP.
Kartografická prezentace © AOPK ČR, podkladová data © ČÚZK, 2022.

Kresba svrchní strany křídel je pro rozpoznání hnědásků téměř nepoužitelná. Všichni vypadají podobně jako motýl na obrázku, foto Z. Blažková.

Lokalita výskytu hnědáška podunajského na Jindřichově Hoře, foto Z. Blažková.

keré ale zároveň motýlům dosud poskytují dostatek nektaronosných rostlin (zde především mateřídoušek, chrastavců, ještěrů a dalších). To velmi dobře koresponduje s nedávnými výzkumy biotopových preferencí hnědásků v Národním parku Podyjí (Vodičková a kol. 2019, Hájková 2022). V této unikátní oblasti, která hostí pět z osmi u nás žijících hnědásků, probíhal výzkum i ve vztahu k nedávno zavedené pastvě velkých kopytníků a jejich vlivu na motýlí biotopy. Hnědásek podunajský zde rovněž preferoval spíše zarůstající suché trávníky s roztroušenými keři, ale dosud bohatou nabídkou nektaru. Obdobou těchto stanovišť jsou například i rozvolněné listnaté lesy ovlivňované pastvou nebo pařením, které zřejmě patřily k jeho hlavním stanovištím minulosti. Při péči o jeho lokalitu je tak vždy nutné vyhnout se intenzivní pastvě nebo kosení, ale naopak postupovat vždy citlivě a mozaikovitě, aby na lokalitách byl vždy dostatek mírně zarůstajících ploch. Slovo „mírně“ je zde opravdu namístě, protože na dlouhodobě opuštěných lokalitách jsou kvetoucí byliny postupně vytlačeny agresivními travami a keři a hnědásek postupně vymizí. Extenzivní péče zajistí nejen

dostatek nektaru pro dospělé, ale podpoří i živné rostliny jeho housenek, jimiž jsou hlavně různé druhy rozrazilů – v Podyjí byl potvrzen rozrazil ožankovitý *Veronica teucrium* a r. klasnatý *V. spicata*. Z Německa je udáván hlavně r. rakouský *V. austriaca* s tím, že po přezimování se housenky někdy živí i běžným r. rezekvítkem *V. chamaedrys* a jitroceli, j. kopinatým *Plantago lanceolata*, j. prostředním *P. media*.

Pozorování hnědáška podunajského v přírodě komplikuje fakt, že je velice podobný dalším třem u nás žijícím hnědáskům. Oko zkušeného motýláře sice dokáže tyto druhy odlišit i podle křídelní kresby, pro běžného milovníka přírody to ale může být obtížné. Spolehlivě se odliší podle kopulačních orgánů v laboratoři, ve sporných případech je tak vždy vhodné sebrat dokladové exempláře a determinaci svěřit odborníkům.

Velmi podobným druhem je hnědásek černýšový *M. aurelia*. Je více teplomilný a v Českém lese se nevyskytuje. Najdeme ho pouze v Českém Středohoří a v jižní polovině Moravy, kde obývá lesostepní lokality. Hnědásek jitrocelový *M. athalia* je dosud velmi rozšířený druh, hojně se vyskytující i v Českém lese a jeho biotopem jsou jak

1 – hnědásek jitrocelový *Melitaea athalia*, 2 – hnědásek rozrazilový *M. diamina*, 3 – hnědásek černýšový *M. aurelia*, 4 – hnědásek podunajský *M. britomartis*. Všechny čtyři druhy si jsou velmi podobné. Drobné rozdíly jsou patrné především na spodní straně zadních křídel. H. jitrocelový má stejně zbarvenou pásku na zadním okraji křídla jako navazující řadu poloměsíčitých skvrn, u ostatních je patrný kontrast mezi tmavší páskou a světlejšími skvrnami. H. rozrazilový má uvnitř navazující řady oranžových skvrn drobné černé tečky. Poslední dva druhy jsou barevně nejpodobnější, rub zadních křídel h. černýšového má u čerstvých jedinců celkově zlatavý nádech s kontrastně vystupující středovou bílou páskou (na obrázku bílé skvrny nejvíce vlevo).

Foto 1, 2 – P. Tájek, 3 – Z. Hanč, 4 – Z. Blažková.

louky, tak především lesní lemy a okraje lesních cest. V Českém lese je dále poměrně rozšířen i hnědásek rozrazilový *M. diamina*, ten ale žije na podmáčených až zrašeliněných loukách (obrázky motýlů pro srovnání výše). Hnědásek rozrazilový je nejlépe rozeznatelným druhem z celého komplexu. Kromě toho, že je shora tmavě zbarvený, tak má zespodu v oranžové pásce náznaky černých skvrnek. Vzájemné rozlišení zbylých třech druhů od sebe je dosti obtížné. Hnědásek jitrocelový je z nich v průměru největší a má zespodu na zadních křídlech stejnou barvu lemu jako je základní barva. Hnědásci černýšový a podunajský jsou menší, s užšími předními křídly a mají lem rubu zadních křídel tmavší, kontrastující s přilehlou bílou páskou (tento znak je většinou výraznější právě u hnědáška podunajského). U čerstvých jedinců hnědásek černýšového má rub zadních křídel celkově zlatavý nádech s kontrastně vystupující středovou bílou páskou. Jde tedy o soubor drobných, nesnadno popsatelných detailů, které určují celkově odlišný vzhled. Typicky vybarvené exempláře můžeme porovnat na přiložených fotografiích.

Autoři děkují Zuzaně Blažkové, zoologovi AOPK ČR, RP SCHKO Český les

za objevení lokality a Jaroslavu Frouzovi za poskytnutí první fotodokumentace.

Použitá literatura:

Beneš J., Konvička M., Dvořák J., Fric Z., Havelda Z., Pavlíčko A., Vrabec V., Weidenhoffer Z. [eds.] (2002): Motýli České republiky: Rozšíření a ochrana I, II. SOM, Praha.

Blažková Z. (2022): Hnědásek podunajský – první náález pro Čechy. Tisková zpráva AOPK ČR, publ. 5. 1. 2022.

Hájková K. (2022): Populace hnědásků (Melitaeini) na nelesních stanovištích NP Podýjí reafanovaných pastvou koní. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Přírodovědecká fakulta.

Reinhardt a kol. 2020: Verbreitungsatlas der Tagfalter und Widderchen Deutschlands. Ulmer Eugen Verlag.

Vodičková V., Vrba P., Grill S., Bartonova A., Kollross J., Potocký P. a Konvička M. (2019): Will reafanation by feral horse affect five checkerspot butterfly species (Melitaea Fabricius, 1807) coexisting at xeric grasslands of Podýjí National Park, Czech Republic? Journal for Nature Conservation 52, 1617–1381.

Vrba P., Bartoňová A., Vodičková V., Konvička M. a Marešová M. (2020): Podýjí – nejvýznamnější útočiště hnědásků v České republice a návrat divokých koní. Živa, 2020 (2), 94–98.

Střevlík Menetriesovův *Carabus menetriesi*, foto Z. Papoušek.

STŘEVLÍK MENETRIESŮV

– nově objevený obyvatel
rašelinišť Českého lesa

Autor: **Zdeněk Papoušek**

ČESKÝ LES JE VYHLEDÁVANOU TURISTICKOU DESTINACÍ, KDE SI NA SVÉ PŘIJDOU MILOVNÍCI HISTORIE I OBDIVATELÉ PŘÍRODY A PŘÍRODNÍCH PROCESŮ. VELKÝM LÁKADLEM JSOU POZŮSTATKY MNOHA ZANIKLÝCH OBCÍ NEBO VOJENSKÝCH OBJEKTŮ, VÝZNAČNÉ VRCHOLY NEBO „PRALESNÍ“ REZERVACE. ZASLOUŽENÉ POZORNOSTI SE DOSTÁVÁ I MOKŘADŮM NEBO RAŠELINIŠTÍM, ZA VŠECHNY LZE JMENOVAT NAPŘÍKLAD PŘÍRODNÍ REZERVACI FARSKÉ BAŽINY NEBO PŘÍRODNÍ REZERVACI PODKOVÁK, KDE BYLA S VYUŽITÍM POVALOVÉHO CHODNÍKU VYBUDOVÁNA NAUČNÁ STEZKA. V OBOU PŘÍPADECH JDE O RAŠELINIŠTĚ VRCHOVIŠTNÍHO TYPU, KTERÁ ZA SVŮJ DOCHOVANÝ STAV, VČETNĚ ZACHOVÁNÍ ALESPŮŇ ČÁSTI BEZLESÍ, VDĚČÍ PŘEDEVŠÍM EXTRÉMNÍM PŘÍRODNÍM PODMÍNKÁM A OMEZENÝM MOŽNOSTEM HOSPODÁŘSKÉHO VYUŽITÍ.

Zcela jinou situaci představují rašeliniště a rašelinné louky, jejichž existence a dochovaný stav bezprostředně souvisí s přítomností člověka. Mnohé přírodě blízké lokality jsou ve skutečnosti pozůstatkem někdejších sečených luk nebo pastvin, kdy činnost člověka byla přinejmenším po několik desetiletí hlavním nástrojem blokování přirozené sukcese. Pouze díky tomu se na těchto místech udržela souvislejší nezalesněná území, která z pohledu biologické rozmanitosti právem náleží mezi to nejcennější, co lze na území Českého lesa najít. V následujícím příspěvku si představíme dvě poněkud méně známé lokality tohoto typu a především jednoho velmi specifického obyvatele

zachovalých rašelinišť, kterého se na území Českého lesa podařilo odhalit až v posledních letech.

Ale vraťme se k tématu zaniklých obcí, které sehrály zásadní roli při vzniku lokalit, kterým se budeme na následujících řádcích věnovat. Nejprve se zastavíme na rozsáhlých pláních jižně od Staré Knížecí Huti, kde se necelý kilometr od státní hranice ještě krátce po druhé světové válce nacházela obec Jedlina. Okolní níže položené podmáčené plochy v povodí Spáleného potoka byly využívány jako kosené louky a pastviny. Po poválečném vysídlení obyvatelstva a spuštění železné opony opuštěné plochy ovládly přírodní procesy. Neudržované

NPP Na požárech – současná podoba lokality, foto Z. Papoušek.

Rašelinné louky NPP Na požárech – biotop střevlíka Menetriesova a dalších vzácných druhů, foto Z. Papoušek.

travní porosty začaly postupně degradovat a zarůstat náletovými dřevinami a expanzivními druhy bylin.

Přírodní hodnota dochovaného území byla rozpoznána na počátku 90. let minulého století, kdy zde byla na ploše cca 80 ha vyhlášena Národní přírodní památka Na požárech. Ale teprve v roce 2001 byla zahájena systematická péče o toto území, ve snaze zajistit co nejpříznivější stav přírodních stanovišť. Základem prováděných opatření je kosení travních porostů a odvoz sklizené travní hmoty, extenzivní pastva, ale rovněž vyřezávání četných náletových dřevin, likvidace invazních nepůvodních druhů nebo lokální narušování drnu. Po letech systematické péče je zřejmé, že vynaložené úsilí nebylo marné. V současnosti zde najdeme pestrou mozaiku přírodě blízkých rašelinných a podmáčených luk s vzácnou květenou a zvířenou. Ruku v ruce se zajištěním adekvátní péče o cenná území probíhá i systematický monitoring druhů, které zdejší biotopy obývají. A právě v této souvislosti se i na dlouhodobě chráněných plochách lze dočkat mnohých překvapení.

Nás budou v tuto chvíli zajímat zejména zástupci bezobratlých, kteří přímo vyhledávají prostředí dochovaných rašelinišť a rašelinných luk či jsou na tomto prostředí existenčně závislí. Velmi nápadným a takřka všude přítomným obyvatelům zdejších slatin a mokřadních luk je kupříkladu lovcík mokřadní *Dolomedes fimbriatus*, který náleží mezi naše největší pavouky. Rovněž je zde evidován výskyt celé řady denních motýlů vlhkých luk, mokřadů a rašelinišť, včetně velmi početné populace jinak velice vzácného perletovce severního *Boloria aquilionaris*. Ale za největší překvapení je nakonec možno považovat prokázání výskytu jiného velmi úzce specializovaného zástupce hmyzu, a to střevlíka Menetriesova *Carabus menetriesi*. Tedy přesněji řečeno jediného v Čechách se vyskytujícího poddruhu *C. m. pacholei*, který byl v roce 1911 popsán Dr. Františkem Sokolářem ze šumavských luhů.

Příběh objevení střevlíka Menetriesova se v Českém lese začal psát na jaře roku 2021, kdy autor tohoto příspěvku prováděl rutinní monitoring epigeických (tedy žijících

PP Veský Mlýn – současný stav níže položené části lokality, foto Z. Papoušek.

Biotop střevlíka Menetriesova v PP Vesky mlýn, foto Z. Papoušek.

převážně na zemském povrchu) predátorů na území NPP Na požárech. Již prvotní záchyt v podobě dvou dospělých jedinců tohoto druhu vzbudil velkou pozornost, a to zejména proto, že přítomnost střevlíka Menetriesova nebyla do té doby zaznamenána nejen na monitorované lokalitě, ale ani nikde jinde v Českém lese. V dalších dnech a týdnech se v rámci možnosti uskutečnil cílený monitoring, který měl co možná nejvíce ozřejmit rozsah výskytu tohoto střevlíka na lokalitě. Nakonec se podařilo zastihnout celkem osm jedinců tohoto vzácného obyvatele zachovalých rašelinišť, a to především v níže položených částech území s příznivým vodním režimem.

Jistou záhadou zůstává původ zdejší populace, resp. otázka, kde mohl druh s podobně specifickými nároky ve zdejších relativně omezeném prostoru dlouhodobě přežívat. V porovnání s poměrně velkým areálem tohoto druhu v jižní části Šumavy se totiž jedná o území dosti izolované, přičemž migrační překážku představují i souvislé lesní porosty. V dlouhodobém horizontu je otázkou, na jakých místech zde mohly panovat

příznivé podmínky pro existenci střevlíka Menetriesova v relativně nedávné prehistorii, tedy před příchodem člověka na konci paleolitu, kdy naprostou většinou území tvořily souvislé lesy. Je možné, že zdejší reliktní populace byly dlouhodobě vázány na okolní rašeliniště vrchovištního typu, jejichž zbytky dnes již neposkytují vhodné prostředí. Ale již starověké nebo středověké osídlení, doložené mj. právě z prostoru Starého Sedliště na Tachovsku, mohlo v těchto dobách podporovat tvorbu vhodného sekundárního prostředí. Dosti jednoznačná se zdá být vazba střevlíka Menetriesova na osídlení přinejmenším od raného novověku. Dlouhodobé přežívání druhu zřejmě umožnily různé podoby extenzivního hospodaření a především udržování bezlesí.

Jakýmsi refugiem, které přinejmenším v posledních desetiletích mohlo umožnit přežívání nějaké zbytkové populace střevlíka Menetriesova, mohla být relativně malá (ale z pohledu přírodních podmínek poměrně stabilní) plocha v blízkosti státní hranice, sestávající z mozaiky rašelinných nárostů a ostřicových bultů. Zcela novodobě mohla

Střevlík Menetriesův v přirozeném prostředí – zvláště chráněný a evropsky významný druh, foto Z. Papoušek.

přežívající populaci podpořit realizace managementu ve smyslu podpory příznivého vodního režimu a blokování sukcese, což mohlo umožnit následnou expanzi tohoto druhu na další vhodné plochy v blízkém okolí. Úvaha o reliktním výskytu nějaké málopočetné populace na omezené ploše by mohla vysvětlovat, proč tento význačný druh doposud unikal pozornosti. Současně ale tato možnost poukazuje na nesmírně velký význam cíleného ochrannářského managementu, bez kterého by v současné době nebylo myslitelné dosažení příznivého stavu tohoto typu prostředí.

Střevlík Menetriesův je borealpinní druh severských a horských rašelinišť a rašelinných lesů, jehož nominotypický poddruh *C. m. menetriesi* se ostrůvkovitě vyskytuje v rozsáhlém areálu od severovýchodního

Německa, Polska a severozápadního Slovenska, přes pobaltské státy, část Běloruska, Ukrajiny a Ruska až na západní Sibiř. Nás však více zajímá poddruh *C. m. pacholei*, který se vyskytuje pouze na hornatém pomezí Čech, Rakouska (Horního a Dolního) a Německa (Saska, Bavorska). Vzhledem k charakteru výskytu je tento poddruh střevlíka Menetriesova považován za glaciální relikvium přežívající na rašeliništích vybraných horských oblastí, kde v současnosti nachází příznivé podmínky pro svoji existenci. Ale přesné okolnosti osídlení současných rašelinišť, respektive změny areálu tohoto druhu při velmi dynamicky se měnícím klimatu po ústupu posledního zalednění před více než 10 tisíci lety, jsou dodnes zatíženy řadou nejistot.

Naprostá většina tuzemských recentních

populací střevlíka Menetriesova obývá šumavská rašeliniště, místy, zejména ve střední a jižní části Šumavy, se dokonce vyskytuje i dosti hojně. Dále žije v několika izolovaných populacích ve Slavkovském lese a Novohradských a Krušných horách. Nově zjištěné nálezy v Českém lese tedy vyplňují dosti výraznou geografickou „mezeru“ v dosavadních poznacích o rozšíření tohoto druhu v rámci pohraničních pohoří. Je to typický tyrfobiont, tedy druh striktně vázaný na rašeliniště nebo rašelinné louky. Specifické nároky, izolovaný areál a omezený výskyt, to jsou hlavní důvody, proč je střevlík Menetriesův zařazen mezi druhy zvláště chráněné (aktuálně v kategorii kriticky ohrožený) ve smyslu zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, a rovněž mezi prioritní druhy ve smyslu Směrnice Rady 92/43/EEC (směrnice o stanovištích). Aktuální Národní červený seznam ohrožených druhů bezobratlých jej řadí mezi druhy téměř ohrožené (NT).

Střevlík Menetriesův se v podmínkách Českého lesa „probouzí“ obvykle v polovině dubna, kdy dospělci přezimující v rašelině vylézají na povrch, a velmi záhy přichází doba pro jejich rozmnožování. Vrchol aktivity nastává obvykle v polovině května, u výše položených a chladnějších lokalit až v červnu. Vývoj nové generace je velmi rychlý, často pouhé dva měsíce, což lze považovat za adaptaci na krátké vegetační období severských a horských rašelinišť. U relativně níže položených rašelinišť Českého lesa se zdá, že pohybová aktivita dospělců se výrazně snižuje už s příchodem horkého období na konci jara. Ve srážkově chudém období se aktivní jedince na lokalitě nedařilo zastihnout již od počátku června, kdy většina dospělců může upadat do letního spánku (estivace). I většina nově vylíhnutých jedinců zůstává v klidovém stavu, a to až do následujícího jara. Stejně jako u jiných druhů rodu *Carabus* se dospělci střevlíka Menetriesova mohou v přírodě dožít

přínejmenším dvou či tří let, což bylo prokázáno metodou opakovaných odchytů.

Tak jako všichni jeho příbuzní, je střevlík Menetriesův dravý, základ jeho potravy tvoří zejména pavouci a slimáci, kteří jsou na rašeliništích velmi hojně zastoupeni. Přínejmenším v našich podmínkách jednoznačně dává přednost rašelinnému bezlesí s významným zastoupením rašeliničků, cíleně doprovází souvislé nárosty rašeliničku na prameništích, zamokřených depresích nebo zvodněných vodních útvech. Naopak se vyhýbá vlhkým loukám s převahou dvouděložných rostlin. Významně negativně ovlivňuje jeho početnost zastínění povrchu, což obvykle souvisí se zarůstáním lokalit náletovými dřevinami nebo šířením rašelinných smrčín. Zapojenému vysokokmennému lesu se striktně vyhýbá, respektive zapojené lesní porosty obvykle představují pro střevlíka Menetriesova migrační bariéru.

V roce 2022 se předmětem monitoringu stala další z velmi hodnotných mokřadních lokalit Českého lesa, která se nachází podél státní hranice nedaleko vrchu Velký zvon v k. ú. Bělá nad Radbuzou, cca 20 km jihojihovýchodním směrem od výše popísaného území. I v tomto případě se jedná o území tvořené převážně sekundárním bezlesím, které bylo dlouhodobě udržováno hospodářským využíváním zdejších travních porostů v širším okolí dnes již zaniklé obce Pleš. Po válce i zde došlo k nucenému vysídlení obyvatelstva a z někdejší významné obce se do současnosti dochovaly jen základy kostela na okraji místního hřbitova a části budov, které byly novodobě rekonstruovány do podoby rekreačního objektu u příjezdové komunikace. V níže položených částech území se v širším okolí Plešského potoka dochovaly rozsáhlé nezalesněné plochy, využívané až do druhé poloviny 40. let 20. století jako pastviny nebo sečené louky.

I tady po opuštění došlo k postupnému rozvoji přirozené sukcese a širšímu uplatnění náletových dřevin, ale do dnešních časů zůstaly zachovány alespoň části pramenišť, svahových rašelinišť nebo slatin, střídajících se s porosty náletových dřevin nebo rašelinných smrčín. Územní ochrany se toto velmi cenné území dočkalo až v polovině roku 2002, kdy zde byla na ploše necelých 32 ha vyhlášena Přírodní památka Veský mlýn. Snahy zajistit příznivý stav lokality prostřednictvím cíleného managementu zde započaly brzy po vyhlášení, od roku 2006 kosením s odstraňováním náletů, v posledních letech také pastvou.

Ale zpátky k hlavnímu hrdinovi tohoto příspěvku. Jak jste již vytušili, v průběhu inventarizace vybraných skupin hmyzu se ukázalo, že střevlík Menetriesův se vyskytuje i na území PP Veský Mlýn. Dle dostupných podkladů se zde vyskytuje na hned několika místech v různých částech lokality a jeho početnost se zdá být dokonce vyšší než v případě NPP Na požárech. Vzhledem ke zjištěnému charakteru rozšíření a stavu prostředí lze usuzovat na stabilní populaci tohoto ikonického druhu. Samozřejmě za předpokladu, že i do budoucna bude zajištěna adekvátní péče o lokalitu a podaří se kompenzovat negativní vlivy a rizika. Největším rizikem v tomto případě není člověk, ale spíše jeho dlouhodobá absence, zejména jeho hospodaření.

Tím se dostáváme k faktorům, které tento význačný druh naší fauny ohrožují na jeho existenci. Mnohé ze známých vlivů působí synergicky a mají v konečném důsledku za následek zánik vhodného prostředí. Pomineme-li přímou likvidaci velkoplošnou těžbou rašeliny, pak mezi významné negativní faktory náleží změny vodního režimu, typicky spojené s umělým odvodněním a zalesněním. Tímto způsobem byly zejména v minulosti tisíce hektarů mokřadů a rašelinišť převedeny na lesní kultury, které se tak staly pro světlo milné tyrfobiontní druhy

neobyvatelnými. V minulosti se zejména v severních a severozápadních Čechách negativně projevilo imisní znečištění a s ním související nadměrná acidifikace rašelinišť, vedoucí k rozvratu místních ekosystémů. Stejně nežádoucím jevem je nadměrná dotace živin a eutrofizace prostředí rašelinišť.

K samovolnému zániku rašelinišť dochází také přirozenou sukcesí, tedy postupným zarůstáním náletovými dřevinami a převodem na rašelinné smrčiny nebo porosty borovice blatky. Tento přirozený proces je navíc obvykle urychlován některým z výše uvedených faktorů. Kromě odvodňování, podpory lesního hospodaření nebo eutrofizace hraje roli i průběžná fragmentace vhodného prostředí a větší izolace přežívajících populací. Rozlohou malá rašeliniště jsou z pochopitelných důvodů ohrožena nejvíce, v konečném důsledku i ve spojení s dlouhodobým srážkovým deficitem.

Na opačném pólu se nacházejí činnosti, kterými lze podpořit existenci prostředí vhodného pro střevlíka Menetriesova a další druhy otevřených rašelinišť. Jsou to především libovolné způsoby zajištění příznivého vodního režimu a bezlesí nebo řídkých porostů s rašelinným pokryvem. Zejména v minulosti se na zachování bezlesí rašelinišť (a také vřesovišť) podílely požáry, což se mj. promítlo do místního názvu NPP Na požárech. Tyto zdánlivě drastické události skutečně mohou napomáhat udržet příznivý stav tohoto typu prostředí a populací druhů na ně vázaných, jak bylo opakovaně experimentálně ověřeno.

Rutinní management ve smyslu zachování bezlesí je samozřejmě postaven především na výřezu nebo vytrhávání náletových dřevin, na kosení nebo pastvě a samozřejmě na podpoře zachovalého vodního režimu. Mnoha lokalitám se přitom v minulosti nevyhnulo umělé odvodnění z důvodu podpory lesního nebo zemědělského hospodaření, případně těžby rašeliny, takže

Střevlík Menetriesův objevený v rámci monitoringu NPP Na požárech, foto Z. Papoušek.

běžným typem opatření je budování přehrázek na odtokových kanálech z dřívě odvodňovaných rašelinišť. Nezbytné je uchování funkčního propojení blízkých rašelinišť z důvodu umožnění přirozené disperze cílových druhů.

Za významné je nutno považovat zjištění, že jmenovitě střevlík Menetriesův relativně rychle reaguje na zlepšení životních podmínek a je navzdory svým specifickým nárokům schopen v krátkém časovém horizontu obsadit nově vznikající stanoviště, jako jsou sekundárně zavodněné odtokové kanály nebo opuštěná borkoviště, a to jakmile dojde k zapojení rašelinného pokryvu na volné hladině.

Co říci závěrem? Prokázání výskytu střevlíka Menetriesova ve dvou výše uvedených zvláště chráněných územích v Českém lese je nejenom dokladem jejich nepopíratelné přírodní hodnoty, ale také názornou ukázkou toho, jak se na vzniku některých přírodních stanovišť podílí člověk. Obecně se dá říci, že spoluúčast lidské činnosti

na formování a udržování mnoha typů stanovišť není doposud zcela doceněna. Mnohé plochy, které byly ještě v nedávné minulosti předmětem řízené kultivace, máme dokonce tendenci považovat za ryze přírodní a tedy člověkem nedotčené. Ve skutečnosti se už po staletí lidské hospodaření, přesněji řečeno jeho extenzivní formy, významným způsobem podílí na zachování biologické rozmanitosti.

A v neposlední řadě je přítomnost tohoto evropsky významného druhu na představených lokalitách jednoznačným důkazem toho, že ochranný management, který je zde prostřednictvím správy CHKO uskutečňován, představuje reálný přínos pro dochovaný stav zdejších mokřadů a zejména, že je nastaven správným způsobem. Nezbývá než doufat, že i do budoucna se bude dařit zajistit adekvátní péči o zdejší biotopy a že i nadále budou domovem mnohých přírodních skvostů, nevyjímaje střevlíka Menetriesova.

Rys ostrovid je predátor, který loví zejména srnce, jelena a zajíce. Jeho přítomnost tak přispívá k udržení rovnováhy mezi zvěří a lesem. Foto: Alka Wildlife

PŘÍBĚHY RYSŮ

z Českého lesa

Autor: **Tereza Mináriková**

RYŠ OSTROVID (LYNX LYNX) JE NAŠE NEJVĚTŠÍ KOČKOVITÁ ŠELMA, ALE TAKÉ SILNĚ OHROŽENÝ A CHRÁNĚNÝ DRUH. INTENZIVNÍ LOV A PRONÁSLEDOVÁNÍ LIDMI VEDLO NA PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ K ÚPLNÉMU VYHUBENÍ RYSA U NÁS. NA ŠUMAVU A DO ČESKÉHO LESA SE ALE RYS VRÁTIL, A TO DÍKY ÚSPĚŠNÉMU VYPUŠTĚNÍ RYSŮ DO PŘÍRODY, TZV. REINTRODUKCI. NA BAVORSKÉ STRANĚ ŠUMAVY BYLO V LETECH 1970–1974 VYPUŠTĚNO 5–7 RYSŮ Z VÝCHODNÍ EVROPY. POTÉ BYLO V OBLASTI SOUČASNÉHO NP ŠUMAVA VYPUŠTĚNO CELKEM 17 RYSŮ PŮVODEM ZE SLOVENSKÝCH KARPAT (1982–1989). TITO JEDINCI PAK VYTVOŘILI ZÁKLAD SOUČASNÉ ŠUMAVSKÉ RYSÍ POPULACE.

Migrační trasa rysa B92. Mapová data převzata z datové sady DATA200 ©ČÚZK; RP SCHKO Český Les 2022.

Rysice Tanja, foto VI. Čech.

Rys B92 zachycený na fotopasti v rámci projektu 3Lynx.

Po reintrodukcí se rys postupně šířil do širšího Pošumaví a obsadil i Chráněnou krajinnou oblast Český les. Zhruba od 90. let 20. století jsou zde zaznamenána různá rysí pozorování a nálezy stop, podrobnější informace o životě rysů ale máme až od roku 2013, kdy byly na české i bavorské straně Českého lesa nainstalovány první fotopasti na rysa.

Úplně první rysově, vyfocení na jihu Českého lesa v roce 2013, byli Tanja a Tarek. Kočka Tanja se stala v Českém lese takovou „matkou rodu“. Od roku 2014 se pravidelně rozmnožovala a všechna koťata v regionu pocházela od ní. Jiná rysí samice tu nebyla

zaznamenána. Tanja se také dožila neobvykle vysokého věku. Naposledy byla vyfocena zhruba před rokem a tehdy jí bylo minimálně 9 let.

Český les je od jádra šumavské populace (Národní park a Chráněná krajinná oblast Šumava) docela daleko a mladé rysí kočky nejsou tak mobilní jako kocouři. Během dospívání, ve věku 1–2 let, kdy rysí pubertáči hledají nové teritorium, dávají kočky přednost území, které je blízko teritoriu matky. Jen výjimečně se vydají na delší migrační trasu. A tak je osídlení Českého lesa novou rysí kočkou nelehká záležitost. Pravděpodobně úmrtí Tanji je proto pro místní rysí

Tulák Vojta zachycený v Českém lese na fotopasti v rámci projektu 3Lynx.

komunitu velkým problémem a musíme jen doufat, že se jí podaří nahradit nějakou novou mladou samicí, která bude mít kořata.

Za svůj život vystřídala Tanja celkem čtyři kocoury, kteří se vždy dožili poměrně krátkého věku. Přežila je nejspíš díky své velké opatrnosti a plachosti, s jakou se vyhýbala autům i pytlákům. Vyhýbala se dobře i našim fotopastem a každou sezonu tak byl velký problém Tanju zdokumentovat. Po Tarekovi, který žil v Českém lese zhruba rok, měla Tanja za partnery kocoury Tibora, Sašu a Vojtu.

V současnosti obývá jih Českého lesa kocour Vojta, mladý rys, narozený na jaře 2019 na Železnorudsku česko-bavorské kočce Geli. Do Českého lesa přišel v létě 2020. Po zmizení Tanji se ale začal pohybovat na velkém území, během rysí říje na jaře 2022 navštívil i Národní park Šumava, a je otázka, jestli se nám do Českého lesa ještě vrátí. Motivaci k tomu asi moc velkou nemá, partáka by mu totiž dělal další mladý kocour Till, syn Tanji a Saši z roku 2019. Vzhledem k tomu, že normální uspořádání rysí populace čítá jednoho kocoura, který si hájí teritorium se dvěma kočkami,

a všechny kocoury z něj agresivně vyhání, je dlouhodobé mírové soužití Tilla a Vojty v podstatě vyloučeno.

Posledním rysem, který byl v Českém lese na fotopastech zaznamenán, je česko-bavorský mramorovaný rys B92. Na rozdíl od ostatních rysů, kteří obývali převážně jih Českého lesa, občasně střed, ale nikdy nepřekročili dálnici D5, se B92 pohybuje v nejsevernějším cípu tohoto území, kus nad dálnicí. A přišel sem až z Národního parku Bavorský les! Tato neuvěřitelná migrační trasa (zhruba 140 km vzdušnou čarou, v reálu ale nejspíš i dvojnásobná vzdálenost) ukazuje na to, že se jedná o pravděpodobně mladého samce z roku 2018, který sem přišel na podzim 2019 během svého dospívání.

Co říci závěrem? Český les je krásné, lesnaté území, s množstvím skalních úkrytů i početnou populací srnčí zvěře, a pro rysa ostrovida je tak úplným rájem. Za posledních deset let se tu vystřídalo nemalé množství zvířat, což ukazuje na to, že i samotní rysové vnímají tohle území jako atraktivní. Pokud se ho teď podaří obsadit novou rysí kočkou, můžeme se do budoucna těšit i na další rysí příběhy.

Ropuchy obecné během jarního tahu, foto Z. Blažková.

Příroda pod křídly CHKO VII.

MIGRACE OBOJŽIVELNÍKŮ

ve stínu autoprovozu

Autor: **Zuzana Blažková**

„KDYŽ MUSÍŠ, TAK MUSÍŠ!“, VYSTIHUJE JARNÍ MILOSTNÉ POBLOUZNĚNÍ OBOJŽIVELNÍKŮ, KTEŘÍ NEDBAJE HOUSTNOUCÍHO AUTOMOBILOVÉHO PROVOZU, KAŽDÝ ROK PŘEKRAČUJÍ CESTY A SILNICE, S CÍLEM ZPLODIT DALŠÍ GENERACE POTOMSTVA. MNOHO Z NICH SE PŘITOM KÝŽENÝCH ROZMNOŽOVACÍCH ORGÍI NEDOČKÁ. V SOUČASNÉM MOTORIZOVANÉM SVĚTĚ JE ŽIVOTNÍ STRATEGIE PRŮMĚRNÉHO OBOJŽIVELNÍKA ZNAČNĚ ZRANITELNÁ.

Takový obojživelník se na jaře s prvním táním sněhu probudí, někteří ani nečekají na to, než sních odtaje, a vyráží k nejbližšímu rybníku, nádrži či tůni s vyhlídkou na nalezení partnera a následných sexuálních radováněk. Jakmile se vybouří, řada jich vodní prostředí opouští a přesouvá se na sezónní pobytová místa, kde mají dostatek úkrytů a potravy. Tomuto říkáme zpětný tah. Podobu zpětného tahu se odvíjí druh od druhu. Zatímco samice čolků rodu *Triturus* mohou na rozmnožistích zůstat i několik měsíců, samice našich hnědých skokanů *Rana* a samice ropuchy obecné *Bufo bufo* se ve vodě zdrží jen pár dní. Jejich zpětný tah se tak často překrývá s tahem ještě nevybouřených příbuzných. Migrace je masová záležitost desítek až stovek jedinců denně. Kolize takové migrační vlny s jediným osobním automobilem může výrazně negativně ovlivnit početnost místní populace.

Problém migrace obojživelníků se týká i Českého lesa, kde se nejvíc obětí automobilismu koncentruje na hlavních tazích do Německa, konkrétně u Přimdy na silnici kolem Václavského rybníka a za Černou Řekou na Domažlicku. Situace u Václavského rybníka byla dokonce tak vážná, že se lokalita umístila mezi 16 nejkritičtějšími kolizními úseky v celé ČR.

Základní řešení úmrtnosti obojživelníků na vozovkách spočívá ve stavbě jednoduše konstruovaných zábran podél cest. Počátkem března si teď už na mnoha místech nelze nevšimnout konstrukcí připomínajících igelitové sněholamy. Tyto půl až jeden metr vysoké bariéry brání obojživelníkům v neřízeném vstupu na vozovku a snaží se je navést do propustků pod silnicí či pod mostní konstrukce, kde jim nehrozí nebezpečí ze strany autoprovozu. Tam, kde nejsou propustky ani most(k)y, instalují stavitelé zábran zemní pasti v podobě plastových kbelíků. Do nich jsou zachytáváni obojživelníci hledající mezeru, kterou by se dostali na druhou stranu. Zemní pasti je potřeba

pravidelně kontrolovat a zachycená zvířata přenášet k vodě ručně.

První takovou vlašťovkou v Českém lese byla zhruba 700 metrů dlouhá bariéra podél Václavského rybníka, kterou postavilo ČSOP Bernartice v roce 2020 za finanční podpory Programu péče o krajinu realizovaného prostřednictvím Agentury ochrany přírody a krajiny ČR (AOPK ČR). „Václavská“ bariéra za první sezonu zachytila 412 ropuch obecných, 5 skokanů hnědých *Rana temporaria* a 5 čolků horských *Ichthyosaura alpestris* do zemních pastí, ze kterých byli přeneseni do vody. Většina migrujících obojživelníků je zde ale nasměrována do propustků pod silnicí, uvedené počty tak představují jen zlomek skutečné velikosti tahu. V roce 2021 se bariéra zvětšila na skoro 800 metrů na straně od rybníka a přibyla k ní 400 metrů dlouhá bariéra pro zachycení zpětného tahu. Tato bariéra zachytila 295 ropuch obecných, jednoho skokana hnědého a 62 čolků horských a čolků obecných *Triturus vulgaris*. Tento trend pokračoval i v roce 2022, kdy bariéru doplnila další na druhé straně silnice u rybníka, která slouží k záchytu zpětného tahu. V roce 2022 místní bariéry opět povyroستly a zachytily 354 obojživelníků, z toho 274 ropuch obecných a 80 čolků horských a obecných.

V roce 2020 slovo dalo slovo a začala se jednat možnost konstrukce dočasných zábran taktéž u Černé Řeky na Domažlicku. Místní obyvatelé si v předešlých letech začali všimnout většího množství přejetých ropuch na hlavní silnici a vznesli požadavek na řešení úřadu obce – Městysi Klenčí pod Čerchovem. Obec se obrátila na AOPK ČR a ta začala hledat dodavatele na stavbu zábran. Tohoto úkolu se v roce 2021 zhostili místní nadšenci, Tereza Papoušková a Ondra Teska. 250 metrů dlouhá bariéra financovaná ze stejných prostředků jako „Václavská“ byla vztyčena na výjezdu z Černé Řeky ve směru na Lískovou. Za první sezonu provozu zachránila 188 jedinců obojživelníků

Mokřina s propustkem naproti Václavskému rybníku, foto Z. Blažková.

Silnice okolo Václavského rybníka přímo svádí řidiče k sešlápnutí plynového pedálu, foto Z. Blažková.

Část bariéry vybavená pastí pro odchyt jedinců, kteří budou přeneseni, foto Z. Blažková.

– a to 138 ropuch obecných, 38 skokanů hnědých a 5 čolků horských. V roce 2022 byla bariéra postavena opět. Počty zachycených obojživelníků byly podstatně vyšší – 219 ropuch obecných, z toho 186 samců a 33 samic, 38 skokanů hnědých, z toho 31 samců a 8 samic a 10 čolků horských. Největší aktivita migrujících zvířat byla 30. března a 14. dubna.

Ochrana přírody má před sebou ale další úkol. Dočasné zábrany nelze udržovat donekonečna. A od jistého okamžiku jsou časově i finančně schůdnější jiné postupy. Jedním z nich je konstrukce trvalých zábran.

Ty v Českém lese najdeme na Tachovsku na dvou místech, v Broumově u Farského rybníka – bariéra, která pochází z 90. let 20. století a je jednou z prvních v republice vůbec, a třech silničních úsecích okolo vodní nádrže Lučina. Na druhé jmenované lokalitě byla v letech 2013 a 2014 takto zabezpečena silnice v délce 3,2 km za finanční podpory dotací MŽP v rámci Programu obnovy přirozené funkce krajiny realizovaného AOPK ČR. Tyto zábrany brání obojživelníkům ve vstupu na vozovku a vedou je k propustkům pod ní, kterými se na druhou stranu dostanou bezpečně. Další stavebně

Trvalé zábrany postavené okolo vodní nádrže Lučina, foto M. Prokopová.

náročnější možnost představuje vytvoření nových propustků pod silnicí v místech, kde nejsou jiná vhodná místa a konstrukce.

Obojživelníci jsou nepostradatelnou funkční součástí přírody, a byť se čas od času objevují stížnosti lidí na „nesnesitelné“ kvákání, které stěžovatele ruší od sledování

Ordinace v Růžové zahradě či televizního přenosu fotbalového zápasu, jsou také nedílnou součástí našeho kulturního a vnitřního života. Málokdo si umíme či vůbec chceme představit podvečerní pohodu u vody za absolutního ticha.

● ZPRÁVY SPRÁVY

SVĚTCE ZASVĚCENÉ NETOPÝRŮM

Začátek podzimu každoročně patří Mezinárodní noci pro netopýry. Ta letošní proběhla

v prostorách jízdárny ve Světcích u Tachova. Jako obvykle měla největší úspěch zvířata odchycená do sítí. Ještě před setměním v nich uvízly hned tři druhy ptáků (skorec vodní, ledňáček říční a konipas horský) a poté i netopýři, tentokrát netopýr vodní a Brandtův. Program oživily komentované prohlídky jízdárny. Akce se konala pod záštitou AOPK ČR, Plzeňského kraje a ZOO Plzeň.

NAKLADATELSTVÍ ČESKÉHO LESA DOMAŽLICE

V nakladatelství právě vyšlo

Více o knihách nakladatelství na www.nakladatelství-cl.cz.

Hýl rudý, foto P. Lang.

Nejen hýl rudý: **VZÁCNÍ PTÁCI** mokřadů Českého lesa

Autor: **Martin Liška**

V ROCE 2022 PROBĚHL V CELÉ ČR, VČETNĚ ÚZEMÍ CHRÁNĚNÉ KRAJINNÉ OBLASTI ČESKÝ LES (CHKO ČESKÝ LES), ORGANIZOVANÝ MONITORING JEDNOHO Z NAŠICH NEJZAJÍMAVĚJŠÍCH DRUHŮ PĚVCŮ, HÝLA RUDÉHO *CARPODACUS ERYTHRINUS*. PRŮZKUM PROBÍHAL NA ŠESTNÁCTI LOKALITÁCH OTEVŘENÝCH MOKŘADŮ NAPŘÍČ CELOU CHRÁNĚNOU KRAJINNOU OBLASTÍ A KROMĚ HÝLA RUDÉHO PŘI NĚM BYLY ZJIŠTĚNY DALŠÍ NEVŠEDNÍ DRUHY PTÁKŮ.

NPP Na požárech – niva Spáleného potoka, foto M. Liška.

Nemanická niva, v pozadí Starý Herštejn, foto M. Liška.

Hýl rudý je druhem se zajímavým příběhem – pro mnoho ornitologů má stále punc jakési novinky či rarity. I laika jistě zaujme například skutečnost, že jde o jeden z pouhých pěti druhů našich ptáků, jejichž zimoviště leží v jižní Asii (především v Indii), nikoliv v Africe či Středomoří. Dalšími takovými druhy jsou lejsek malý *Ficedula parva*, budníček zelený *Phylloscopus trochiloides*, slavík modráček tundrový *Luscinia svecica svecica* a konipas citrónový *Motacilla citreola* (viz Hudec a Štastný 1994). Hýl rudý, původem sibiřský druh, který je u nás na západní hranici souvislého areálu rozšíření, u nás hnízdil poprvé v roce 1962 u Tovačova na Přerovsku, v následujících letech pak obsadil poměrně velkou část našeho území, zvláště otevřené mokřady v podhůří a horách, které jsou jeho oblíbeným biotopem. V současné době ale začal po desetiletích expanze opět ubývat (Štastný a kol. 2021), a právě proto mu letos byla věnována intenzivní pozornost ze strany Agentury ochrany přírody a krajiny ČR.

Monitoring hýla rudého probíhal letos, v měsících květnu a červnu (vždy dvě návštěvy jedné lokality) na předem vybraných lokalitách otevřených mokřadů

s roztroušenými keři, od Prostředního Žďáru v severní části CHKO Český les po nivu Nemanického potoka v části jižní. Ze šestnácti lokalit byl druh zjištěn na pouhých čtyřech, přičemž nejbohatší výskyt byl soustředěn do nivy Nemanického potoka na Domažlicku. Na tamějších dvou liniích bylo zjištěno celkem 5–7 zpívajících samců, po jednom dalším samci bylo zaznamenáno na okraji Přírodní památky Veský Mlýn a v nivě Nivního potoka u Železné (vše v jižní, domažlické části CHKO Český les). Vzhledem k možnosti existence dalších lokalit hýlů, které nebyly v rámci monitoringu navštíveny, byla početnost hýla rudého v CHKO Český les odhadnuta na 9–13 hnízdících párů. Při porovnání těchto výsledků s daty z 90. let minulého století je patrný výrazný pokles početnosti. Před dvaceti lety byla početnost druhu v Českém lese evidentně na vrcholu a hýli rudí se řídce, ale pravidelně vyskytovali napříč celým pohořím, s nápadnou větší koncentrací lokalit ve střední části – na Rozvadovsku a Přimdsku (Řepa 2015). Dnes z těchto lokalit zbyl pouhý zlomek, a i na místech s na první pohled vhodným prostředím druh velmi často chybí. Příčiny

Bekasina otavní, foto P. Lang.

Bramborniček černohlavý, foto P. Lang.

Strnad luční, foto P. Lang.

úbytku druhu, který je patrný v podstatě v celé střední a severní Evropě a v pobaltských republikách (BirdLife International 2021), jsou nejasné, často se v poslední době skloňuje vliv klimatické změny. Ta by mohla být zodpovědná za problémy na tahové cestě z hnízdišť na indická zimoviště, za nedostatečný rozvoj vegetace na hnízdištích vlivem sucha i za nedostupnost klíčové potravy, kterou hýlí rudí krmí svá mláďata – semen v mléčné zralosti. Dálkoví migranti bývají na takovéto změny ve fenologickém cyklu přírody citliví, protože jsou méně přizpůsobiví, co se týče návratu ze zimovišť na hnízdiště, a tím pádem někdy přilétají až v době, kdy již příslušný zdroj není k dispozici. Konkrétní příčiny úbytku hýla rudého

ve střední Evropě ale bude muset vyjasnit až další výzkum, ke kterému jsme s dalšími kolegy napříč republikou naší prací snad inspirovali.

Návštěvníci Českého lesa se s hýlem rudým mohou snadno seznámit v nivě Nemanického potoka, kde je i nadále početnost druhu poměrně vysoká. Stačí si na přelomu května a června udělat procházku po cestě mezi zaniklými obcemi Mýtnice a Pila nedaleko Nemanic, kde můžeme přímo z polní cesty procházející údolím Nemanického potoka slyšet nejméně 3–4 samce, jak zpívají své typické „čočovíca“. Se štěstím můžeme krásně šarlatové samce i zahlédnout, stejně jako samce mladé (dvouleté), kteří jsou zbarvení nenápadně šedohnědě, podobně

jako samice. Autor by jen rád případně návštěvníky Nemanického nivy požádal, aby při svém pozorování neopouštěli polní cestu (cyklotrasa č. 36) vedoucí přes údolí. Na této lokalitě totiž hnízdí i další druhy, které vyrušováním lidmi trpí, například jeřáb popelavý a bekasina otavní. Niva Nemanického potoka je podle autorova názoru jednou z nejcennějších mokřadních lokalit nejen v CHKO Český les, ale i v širším západočeském kontextu.

Kromě hlavního předmětu letošního monitoringu, hýla rudého, byly při návštěvách lokalit pozorovány další vzácné druhy ptáků, o kterých by se autor rád ještě krátce zmínil, některé z nich byly zaznamenány překvapivě početně či na neobvyklých místech.

Zřejmě nejpříjemnějším překvapením bylo zjištění poměrně početného výskytu bekasiny otavní *Gallinago gallinago*. Tento bahňák s nápadnými instrumentálními zvukovými projevy (Předzívku „nebeská koza“ získal díky mečivému zvuku, vyluzovanému rozechvíváním vnějších ocasních per při střemhlavém letu.) v současné době čelí úbytku vhodných mokřadních lokalit kvůli odvodňování, rozorávání luk a suchu způsobenému klimatickou změnou. V CHKO Český les byla zjištěna na devíti ze šestnácti lokalit, s odhadovanou početností 18–23 hnízdicích párů. Lze očekávat, že je početnost druhu ještě o něco vyšší, v tomto případě totiž nebyly kontrolovány všechny potenciálně vhodné lokality. Z těch zjištěných početností bekasin vyniká niva Mže nad Brankou, Národní přírodní památka Na požárech, okolí bývalé obce Švarcava či niva Nemanického potoka. Zajímavé je, že na několika dalších lokalitách (Rybník, Svatá Kateřina) byl výskyt bekasiny vázán na mokřady vzniklé činností bobra evropského *Castor fiber*, to potvrzuje pozitivní vliv tohoto ekosystémového inženýra na naši přírodu (další čtení například viz Havlíček a Richtrová 2022).

Vliv současné klimatické změny, o kterém jsme mluvili u hýla rudého a bekasiny otavní jako o problému, může pro některé druhy představovat naopak příležitost. V současnosti se u nás setkáváme s druhy, které rozšiřují v souvislosti s oteplením podnebí svůj areál z nížin do podhorských či horských oblastí, kde nacházejí vhodné podmínky. Se čtyřmi takovými druhy jsme se setkali i při letošním monitoringu hýla rudého – jde o slavíka obecného *Luscinia megarhynchos*, brambornička černohlavého *Saxicola torquata*, žluvu hajní *Oriolus oriolus* a strnada lučního *Miliaria calandra*. Se všemi těmito druhy se můžeme setkat například v okolí obce Svatá Kateřina u Rozvadova, kde využívají příznivých klimatických poměrů v nížko položené Kateřinské kotlině. Je tedy patrné, že některým druhům může změna klimatu přinést i pozitivní trend početnosti a rozšiřování areálu výskytu, pro některé další ale zjevně představuje přímé ohrožení.

Závěrem můžeme konstatovat, že CHKO Český les a její zachovalé mokřadní lokality, zejména niva Nemanického potoka, mají velký význam pro udržení početnosti některých druhů ptáků (a jiných živočichů i rostlin) v širším prostoru západních Čech.

Použitá literatura:

- BirdLife International (2021). The IUCN Red List of Threatened Species. Dostupné na <http://www.iucnredlist.org>.
- Havlíček J. a Richtrová Z. (2022): Jak se bahňákům žije s bobry? Ptáci svět XXIX (2/2022), str. 5.
- Hudec K. a Šťastný K. [eds.] (1994): Fauna ČR a SR, Ptáci – Aves, 2. přeprac. a dopl. vyd. Academia, Praha.
- Řepa P. (2015): Pěvci (Passeriformes) okresu Tachov, 3. část. Sborník Západočeského muzea v Plzni – Příroda, 2015(118), str. 5–73.
- Šťastný K., Bejček V., Mikuláš I. a Telenský T. (2021): Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice 2014–2017. Aventinum, Praha.

Přehrada Lučina, foto M. Melchrová.

Tip na výlet **NA KŘÍŽOVÝ KÁMEN** a zpět cestou prvních cyklistů

Autor: **Milena Prokopová**

CYKLOTURISTIKA, KTERÁ JE DNES DÍKY ELEKTROKOLŮM JEDNÍM Z NEJOBLÍBENĚJŠÍCH A NEJROZŠÍŘENĚJŠÍCH ODVĚTVÍ TURISTIKY VŮBEC, JE STARŠÍ NEŽ BY SE MOHLO ZDÁT. PRVNÍ CYKLOSTEZKY U NÁS VZNIKLY JIŽ ZA RAKOUSKA-UHERSKA NA SAMÉM POČÁTKU 20. STOLETÍ, TA NEJSTARŠÍ V ČESKÉM LESE ZÁPADNĚ OD TACHOVA V AGLÁINĚ ÚDOLÍ V ROCE 1902 (VÍCE VIZ ČLÁNEK JIŘÍHO MOTÝLA NA STRANĚ 12). DNEŠNÍ TIP NA VÝLET JE URČEN CYKLISTŮM. PADESÁTIKILOMETROVÝ OKRUH NÁS ZAVEDE DO MÍST, KUDY SE MOHLI NA KOLECH PROHÁNĚT JIŽ PRVNÍ NADŠENCI DO TOHOTO SPORTU.

Jízdárna ve Světcích, foto P. Voltr.

Výchozím bodem je město Tachov, z náměstí v nadmořské výšce 477 m lze sjet dolů k řece Mži, na nábřeží se napojit na cyklotrasu č. 2171 a po ní se vydat asi 2,5 km proti proudu do Světců. Od poloviny 17. století zde stával paulánský klášter, který byl zrušen za josefínských reforem v roce 1787. Poté se místo dostalo do rukou rodu Windischgrätzů a ve 2. polovině 19. století se zde kníže Alfred Windischgrätz pokusil klášter přestavět na honosné zámecké sídlo. Záměr před svou smrtí nestihl dokončit a z velkolepých plánů zůstala pouze jízdárna v novorománském slohu. I její osud byl téměř zpečetěn, ale naštěstí se chátrající budovy v roce 1994 ujal Město Tachov. Díky rozsáhlým rekonstrukcím se proto můžeme „malé Hluboké“ obdivovat dodnes.

Za osadou pokračuje cyklotrasa č. 2171

podél řeky Agláiným údolím, kudy vedla i výše zmiňovaná první cyklostezka. Kراتičký úsek původní trasy dlouhý asi 2,6 km končí hrází vodní nádrže Lučina, zásobující pitnou vodou město Tachov. Přehrada byla vybudována v roce 1975 a pod její hladinou zůstala nejen obec Lučina a přilehlé usedlosti (podrobněji viz Český les 19/2020), ale také původní trasa cyklostezky otvírající cestu z Tachova dále na západ do Českého lesa, na Branku, Oboru, do Bavorska.

Od hráze pokračuje trasa našeho výletu podél přehrady, stále po cyklotrase č. 2171, až k odbočce Milíře rozcestí, odtud rovně po cyklotrase č. 2172 k rozcestí Obora – Mlýn, kde odbočuje doleva po cyklotrase č. 2173. Ta po 2,5 km prochází kolem Oborské hájenky, kde kromě starého osamocené, ale obydleného stavení roste

Sklářský potok, podél kterého stoupá cyklotrasa až k rozcestí U Pavlovy Huti. Foto M. Prokopová.

několik statných (památných) dubů. Poté trasa pokračuje táhlým stoupáním, proti proudu Sklářského potoka, k rozcestí U Pavlovy Huti, kde se severním směrem otevírá krásný pohled do krajiny kolem Pavlova Studence, další zaniklé vsi českého pohraničí (více viz článek Jana Edla na str. 16). Na rozcestí trasa odbočuje vlevo a pokračuje po cyklotrase č. 2170, kolem hájovny Němeček a skrz rozvaliny bývalé vojenské roty Vašíček, aby po cca 12 km dorazila k dalšímu rozcestí U Křížového kamene. Odtud je to jen co by kamenem dohodil (350 m) na státní hranici k pěšímu přechodu Křížový kámen. Místo se nachází asi v polovině cesty. Unavení a hladoví výletníci si odtud mohou „zaskočit“ cca 1,2 km za hranici na občerstvení do nedaleké hospody v Silberhütte. Otevřeno mají

kromě pondělka každý den, úterý až čtvrtek od 16:00 do půlnoci, v pátek a o víkendu již od 9:00. Aktuálnost otvírací doby je vždy lepší ověřit na webových stránkách. V zimě je Silberhütte rájem běžkařů, udržované tratě vedou po obou stranách hranice. Východním bodem je velké parkoviště, které je z české strany dobře dostupné přes hraniční přechod v Pavlově Studenci.

Ať už využijete pohostinnosti bavorských sousedů nebo se vybavíte vlastní svačinou, od Křížového kamene můžete pokračovat asi 1,5 km po zelené turistické trase k nejvyššímu bodu tohoto výletu, na vrchol Havran (894 m n. m.). Za časů „železné opony“ byla na Havranu postavena vojenská strážní hláska. Po roce 1989 byla, podobně jako jiné vojenské stavby v pohraničí, opuštěna a postupně chátrala, až se výstup na ni stal

Výhled k Pavlovu Studenci z rozcestí U Pavlovy Huti, foto M. Prokopová.

Zřícený štít střechy tzv. finského domku v areálu chátrající roty Vašiček, foto M. Prokopová.

Bývalá hájovna Němeček dostala nedávno nový kabát, foto M. Prokopová.

Křížový kámen u pěšího přechodu státní hranice, foto M. Prokopová.

životu nebezpečným. Naštěstí byla v roce 2014 z iniciativy Klubu vojenské historie a sportů Tachov, o. s. opravena, opět zpřístupněna. Od té doby slouží její přes 24 m vysoká věž jako rozhledna.

Z Havranu se trasa výletu vrací zpátky do Tachova po cyklostezce č. 2171, většinou stále z kopce dolů po cestě dlouhé cca 25 km. Cesta vede nejprve poněkud příkrou „panelkou“ a později „asfaltkou“, 4 km na Zlatý Potok. Cestou míjí hranici Přírodní rezervace Křížový kámen, která chrání téměř 20 hektarů přírodě blízkého lesa

– podmáčené smrčiny s rašelinnými jezírky. Samotný Zlatý Potok je malá luční enkláva obklopená lesem, kromě zastřešeného odpočívadla u křížovatky zelené a červené turistické trasy zde stojí několik chat. Vytrvalci se mohou na zpáteční cestě zastavit ještě na Šelmberku a Ostrůvku. První zastávka je asi 2,5 km za Zlatým Potokem, z rozcestí se jde pěšky krátkou odbočkou, cca 300 m, po zelené turistické trase ke skalním srubům, které z žulových výchozů vyhlodaly mráz a vítr. Skalky jsou dnes chráněny jako Přírodní památka Šelmberk.

Rozhledna na Havranu,
foto M. Kašparová.

„Panelka“ cestou dolů z Havranu
na Zlatý potok, foto M. Prokopová.

Přírodní památka Šelmberk, foto M. Kašparová.

Pamětní kaple v Ostrůvku, foto M. Prokopová.

Druhá zastávka, osada Ostrůvek, je přímo na trase. Většina zdejších budov v současnosti prochází rozsáhlou rekonstrukcí. Stranou stojící nenápadná dřevěná kaple ale zůstává zachovalá a nedotčená, tak jak ji v roce 1921 navrhl švýcarský architekt Heinrich Scherrer, a určitě stojí za návštěvu.

Cyklotrasa č. 2171 se z Ostrůvku vrací přes Zadní Milíře a Milíře zpátky k přehradě a po stejné trase jako na začátku, Agláiným údolím přes Světce do Tachova.

Přejeme Vám na cestách v Českém lese hodně šťastných kilometrů a hezkých zážitků.

1 – Tachov, 2 – Světce, 3 – přehrada Lučina, 4 – Oborská hájenka, 5 – Němeček, 6 – Vašiček, 7 – Křížový kámen, 8 – Silberhütte, 9 – Havran, 10 – Zlatý potok, 11 – Šelmberk, 12 – Ostrůvek

Kartografická prezentace © AOPK ČR, podkladová data © ČÚZK, 2022.

Mapová data převzata z datové sady DATA50 ©ČÚZK; RP SCHKO Český Les 2022.

Deštivý DEN ČESKÉHO LESA

navštívilo téměř 500 účastníků

V SOBOTU 17. ZÁŘÍ SE V AREÁLU U LOVECKÉHO ZÁMEČKU NA DIANĚ NEDALEKO ROZVADOVA USKUTEČNIL 14. ROČNÍK DNE ČESKÉHO LESA, LETOS S PODTITULEM SLAVNOST STARÝCH STROMŮ V OVOCNÉM SADU. VÝZNAM STARÝCH STROMŮ, ZEJMÉNA TĚCH OVOCNÝCH SE PROLÍNAL VEŠKERÝM DĚNÍM.

K vidění byly ukázky ovocnářství Kolowratových sadů a Genových sadů Tachovska, dřevosochařství, košíkářství a včelařství. Velkému zájmu se těšila přednáška o historii zámku Diana a rodu Kolowratů i následně přednáška o ovocnářství. Milovníci pralesů se vypravili na exkurzi do nedaleké Přírodní rezervace Diana.

Pro malé návštěvníky byl připraven soutěžní program se zaměřením na ovocné

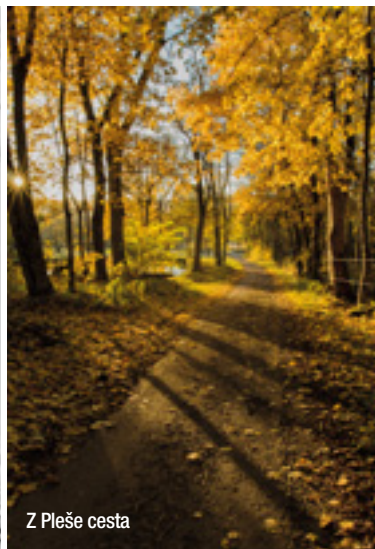
stromy a jejich plody, staré doupné stromy a jejich obyvatele, výtvarná dílna a divadelní představení „Tři medvědi a drzá Máša“ souboru Loutky bez hranic. O příjemnou atmosféru se postarala kapela Dixieland z Plané u Mariánských Lázní. Fyzickou kondici návštěvníků prověřilo lanové centrum v korunách stromů.

Foto na dvoustraně J. Hrdá.

Cestou k pramenu Pivoňky

Z Pleše cesta

Vybarvené ráno

Lesní zrcadlo

Výsledky

FOTOSOUTĚŽE

VÍTĚZOVÉ KATEGORIE 10–17 LET

1. Veronika Karásková (Vitamíny podzimu)
2. Kateřina Husincová (Ostny)
3. Viktorie Rojtová (Tůňka),
Veronika Karásková (Lesní zrcadlo)
4. Viktorie Rojtová (Mechová cesta)
5. Sára Němečková (Rychle na další...)

VÍTĚZOVÉ KATEGORIE 18–99 LET:

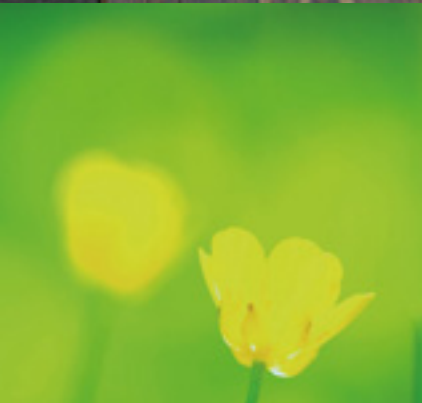
1. Michal Fronk (Čerchov)
2. Milan Mareš (Z Pleše cesta)
3. Zdeňka Jeníčková (Cestou k pramenu Pivoňky)
4. Milan Mareš (Vybarvené ráno)
5. Milan Mareš (Z Čerchova až k Alpám),
Zdeněk Urban (Huťský rybník)

Čerchov

Blíž přírodě

Pojďte s námi do přírody!

- Navštivte přírodně cenné lokality po celé České republice.
- Vydejte se s námi pěšky, na kole či s kočárky na naučné stezky.
- Sledujte rostliny a živočichy z vyhlídek a pozorovatelem.
- Objevte s námi orchidejové louky, pralesy a památné stromy.
- Podívejte se do nitra obnovených rašelinišť a mokřadních luk.
- Vyberte si lokalitu na www.blizpriode.cz a vyrazte s NET4GAS a ČSOP do přírody!

Rozvíjíme společensky odpovědnou politiku ochrany přírody s ohledem na současnou a budoucí generace a jsme jedním z největších firemních dárců v oblasti ochrany přírody v České republice.

www.blizpriode.cz

Český les

21/2022